

Rhaglen Gyflawn

Gwasanaeth Democraidd
Swyddfa'r Cyngor
CAERNARFON
Gwynedd
LL55 1SH

Cyfarfod

CYDBWYLLGOR YMGYNGHOROL A.H.N.E LLŶN

Dyddiad ac Amser

4.30 y.h., DYDD MERCHER, 5ED EBRILL, 2017

Lleoliad

Ystafell Gyfarfod, Frondeg, Pwllheli, LL53 5RE.

Pwynt Cyswllt

Bethan Adams

01286 679020

BethanAdams@gwynedd.llyw.cymru

(Dosbarthwyd 28/3/17)

CYDBWYLLGOR YMGYNGHOROL A.H.N.E LLŶN

AELODAETH

Cynghorwyr Gwynedd

Angela Ann Russell
W. Gareth Roberts
Gruffydd Williams
Owain Williams
R.H. Wyn Williams

Eraill

Enwebeion Cynghorau Cymuned Aberdaron, Buan, Botwnnog, Clynog,
Llanbedrog, Llanaelhaearn, Llanengan, Nefyn, Pistyll a Thudweiliog.

Enwebeion yr asiantaethau/sefydliadau canlynol

Ymddiriedolaeth Genedlaethol,
Cyfoeth Naturiol Cymru,
Fforwm Mynediad Arfon a Dwyfor,
Cyfeillion Llŷn,
Undeb Cenedlaethol yr Amaethwyr,
Undeb Amaethwyr Cymru,
Partneriaeth Dwristiaeth Abersoch a Llŷn,
Ymgyrch Diogelu Cymru Wledig/CPRW,
Ymddiriedolaeth Archeolegol Gwynedd.

R H A G L E N

1. YMDDIHEURIADAU

Derbyn unrhyw ymddiheuriadau am absenoldeb.

2. DATGAN BUDDIANT PERSONOL

Derbyn unrhyw ddatganiad o fuddiant personol.

3. MATERION BRYD

Ystyried unrhyw fater arall sydd yn teilyngu sylw bryd ym marn y Cadeirydd.

4. COFNODION

5 - 9

Bydd y Cadeirydd yn cynnig y dylid llofnodi cofnodion y cyfarfod diwethaf o'r pwyllgor hwn a gynhaliwyd ar 22 Tachwedd, 2016, fel rhai cywir.

5. PROSIECTAU DIWEDDAR GWASANAETH AHNE LLŶN

10 - 11

Cyflwyno adroddiad Swyddog Prosiectau AHNE Llŷn.

6. Y GRONFA DATBLYGU CYNALIADWY

12 - 13

Cyflwyno adroddiad Swyddog Prosiectau AHNE Llŷn.

7. AELODAU LLEOL AR Y CYD-BWYLLGOR YMGYNGHOROL

14 - 15

Cyflwyno adroddiad Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn.

8. CYNLLUN RHEOLI'R AHNE

16 - 58

Cyflwyno adroddiad Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn.

CYD-BWYLLGOR YMGYNGHOROL ARDAL O HARDDWCH NATURIOL EITHRIADOL LLŶN 22/11/16

Yn bresennol:

T. Victor Jones (Cyngor Cymuned Llanbedrog) (Cadeirydd)
Y Cyngorydd Angela Russell (Is-gadeirydd)

Aelodau: Y Cyngorwyr Gruffydd Williams a R. H. Wyn Williams (Cyngor Gwynedd), Ashley Batten (Ymddiriedolaeth Archeolegol Gwynedd), Noel Davey (Ymgyrch Diogelu Cymru Wledig), John Gosling (Partneriaeth Dwristiaeth Abersoch a Llŷn), Arfon Hughes (Cyngor Tref Nefyn), Laura Hughes (Ymddiriedolaeth Genedlaethol), William I. Hughes (Undeb Amaethwyr Cymru), Morgan Jones-Parry (Fforwm Mynediad Arfon a Dwyfor), Sian Parri (Cyngor Cymuned Tudweiliog), Sianelen Fleming (Cyngor Cymuned Pistyll), Alun Price (Cyfoeth Naturiol Cymru) a John Eric Williams (Cyfeillion Llŷn).

Swyddogion: Bleddyn P. Jones (Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn), Elin Wyn Hughes (Swyddog Prosiect AHNE Llŷn), Wyn Williams (Rheolwr Cefn Gwlad a Mynediad) a Bethan Adams (Swyddog Cefnogi Aelodau).

Eraill a wahoddyd: Rhian Hughes (Swyddog Thematic Arloesi Gwynedd Wledig, Menter Môn) ac Alun Fôn Williams (Uwch Swyddog Datblygu Twristiaeth, Cyngor Gwynedd) - ar gyfer eitem 5 ar y rhaglen.

Ymddiheuriadau: Y Cyngorwyr Gareth Roberts ac Owain Williams, ynghyd â Gillian Walker (Cyngor Cymuned Botwnnog).

1. DATGAN BUDDIANT PERSONOL

Ni dderbyniwyd datganiad o fuddiant personol gan unrhyw aelod oedd yn bresennol.

2. MATERION BRYD

Cyfeiriodd Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn at ymholiad cyn cyflwyno cais a gyflwynwyd i'r Gwasanaeth Cynllunio yng nghyswllt gosod cabanau glan y môr a chynllun twristiaeth ar safle Mynydd Tir y Cwmwd, Llanbedrog (cais rhif C16/1094/38/YM). Nododd bod yr Uned AHNE wedi cyflwyno sylwadau yn datgan pryder sylweddol am y bwriad o ran yr AHNE.

Nododd aelodau eu pryderon o ran y bwriad a'i effaith ar yr AHNE. Cyfeiriodd aelod at gais cynllunio rhif C16/1226/39/LL – Castellmarch, Abersoch a oedd gerbron y Pwyllgor Cynllunio ar 28 Tachwedd 2016 gan dynnu sylw nad oedd cyfeiriad at yr Uned AHNE fel ymgynghorai statudol yn yr adroddiad a gyflwynir i'r Pwyllgor. Mewn ymateb, nododd Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn ei fod yn credu fod y safle tu allan i ffin yr AHNE ond y byddai'n gwneud ymholiadau efo'r Gwasanaeth Cynllunio.

Cyfeiriwyd at benderfyniad y Cyd-Bwyllgor yn ei gyfarfod ar 24 Mehefin 2015:

“...bod trefniadau yn cael eu gwneud i ddiwygio'r cyfansoddiad er galluogi bob Aelod Lleol i fod yn aelod o'r Cydbwyllgor erbyn Mai 2017.”

Nodwyd gan na fyddai ffiniau etholiadol yn cael eu diwygio bellach ar gyfer etholiad Cyngorau Lleol yn Mai 2017 fe gyflwynir adroddiad ar y mater i'r gyfarfod nesaf.

Tynnwyd sylw bod adeilad Frondeg fel rhan o'r drefn doriadau yn cau ond nad oedd cadarnhad o ran dyddiad cau. Nodwyd y cynhelir cyfarfodydd y Cyd-Bwyllgor pan fu'r adeilad yn cau mwyaf tebygol ym Mhwlheli.

3. COFNODION

Llofnododd y Cadeirydd gofnodion y cyfarfod diwethaf o'r Pwyllgor hwn a gynhaliwyd ar 13 Gorffennaf 2016, fel rhai cywir.

4. YMWELWYR YN CYFRANNU

Atgoffwyd yr aelodau y derbyniwyd cyflwyniad gan yr Uwch Swyddog Datblygu Twristiaeth yng nghyfarfod y Cyd-Bwyllgor ar 18 Tachwedd 2015 ar gynlluniau posib i dderbyn cyfraniad ariannol gan dwristiaid er mwyn ei fuddsoddi mewn ardal benodol.

Croesawyd Rhian Hughes (Swyddog Thematic Arloesi Gwynedd Wledig, Menter Môn) ac Alun Fôn Williams (Uwch Swyddog Datblygu Twristiaeth, Cyngor Gwynedd) i'r cyfarfod. Derbyniwyd cyflwyniad ar gynllun peilot rhodd ymwelwyr a sefydlwyd yn ardal Eryri gan Bartneriaeth Eryri sef Rhodd Eryri. Nodwyd bod Menter Môn wedi cael tendr i dreialu'r cynllun drwy gynllun grant LEADER sydd yn ariannu peilota prosiectau arloesol. Adroddwyd bod 25 busnes yn rhan o'r cynllun Rhodd Eryri ac y gobeithir y bydd rhagor yn y dyfodol.

Dangoswyd ffilm fer a oedd yn hyrwyddo cynllun Rhodd Eryri. Nodwyd bod potensial ar gyfer cynllun o'r fath yn ardal Llŷn ac fe fyddai Menter Môn yn gallu peilota'r cynllun am oddeutu £5,000.

Rhodddwyd cyfle i'r aelodau ofyn cwestiynau, ymatebwyd fel a ganlyn:

- Bod peilot cynllun Rhodd Eryri yn rhedeg o fis Gorffennaf 2016 tan fis Medi 2017 er mwyn cynnwys yr holl dymhorau. Nodwyd y cynhelir digwyddiad ym mis Ionawr lle cyhoeddir y cyfanswm a gasglwyd hyd yn hyn.
- Bod cynllun tebyg yn Ardal y Llynnoedd yn creu incwm o oddeutu £100,000 y flwyddyn gydag ond llefydd gwely a brecwast a gwestai yn rhan o'r cynllun. Nodwyd bod cynllun Rhodd Eryri yn cynnwys atyniadau a digwyddiadau yn ogystal.
- Bod cynllun grant LEADER yn parhau am gyfnod o 5 mlynedd felly fe ellir aros dan ddiwedd peilot Rhodd Eryri cyn penderfynu os am dreialu cynllun o'r fath yn ardal Llŷn.
- Pwysleisiwyd bod angen grŵp i redeg y peilot ond fe fyddai Menter Môn yn cefnogi'r grŵp ac fe ellir cadw'r costau i lawr gan ddefnyddio'r un brandio a thempled gwefan a grëwyd ar gyfer Rhodd Eryri gan ei deilwra i ardal Llŷn.
- Nid oedd gorfodaeth i gyfrannu a'i fod i fyny i'r ymwelydd os am gyfrannu neu beidio.
- Ni dderbyniwyd gwrthwynebiad i'r bwriad gan fusnesau yn Ardal Eryri ond roedd rhai ddim yn siŵr os oeddent eisiau bod yn rhan o'r peilot. Gwahoddir busnesau sydd yn rhan o'r cynllun ynghyd â busnesau sydd ddim a'r wasg i'r digwyddiad ym mis Ionawr ac fe obeithir y bydd yn ysbrydoli busnesau eraill i ddod yn rhan o'r peilot.

Diolchodd Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn am y diweddariad gan nodi ei fod yn syniad i'w ystyried a bod angen pwysu a mesur yr oblygiadau a thrafod efo eraill megis Tîm Llwybr yr Arfordir o ran peilota cynllun o'r fath yn ardal Llŷn.

Nododd aelod ei fod yn syniad y dylid ei ystyried ar ddiwedd peilot Rhodd Eryri er mwyn asesu ei lwyddiant. Ychwanegodd aelod y dylid derbyn adroddiad yng nghyswllt sefydlu cynllun o'r fath yn Llŷn.

Diolchodd y Cadeirydd am y cyflwyniad gan ofyn a fyddai'n bosib i aelodau'r Cyd-Bwyllgor dderbyn gwahoddiad i ddigwyddiad Rhodd Eryri ym mis Ionawr. Nododd Swyddog

Thematic Arloesi Gwynedd Wledig y byddai'n cadw mewn cysylltiad ac yn anfon gwahoddiad i'r digwyddiad.

PENDERFYNWYD y dylid cyflwyno adroddiad yng nghyswllt sefydlu cynllun o'r fath yn Llŷn i gyfarfod o'r Cyd-Bwyllgor.

5. GŴYL ARFORDIR LLŶN

Cyflwynwyd adroddiad Swyddog Prosiectau AHNE Llŷn yn manylu ar weithgareddau Gŵyl Arfordir Llŷn 2016. Adroddwyd bod y Gwasanaeth AHNE wedi cydweithio efo'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol, Amgueddfa Forwrol Llŷn a Phlas Heli. Nodwyd bod y Gwasanaeth AHNE wedi cynnal tair taith fel rhan o'r Wyl yn ardaloedd Rhiw, Llanbedrog a Nant Gwrtheyrn.

Nodwyd y byddai'r partneriaid yn cyfarfod o fewn yr wythnosau nesaf i drafod Gŵyl 2017 ac fe dderbyniwyd cais gan gydlynwyr Marchnad Cynnyrch Llŷn i fod yn rhan o'r trafodaethau er mwyn adnabod cyfleoedd i gydweithio.

PENDERFYNWYD derbyn y wybodaeth.

6. CYNLLUN DATBLYGU LLEOL GWYNEDD A MÔN 2011-26

Cyflwynwyd adroddiad Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn yn rhoi diweddariad ar y broses o baratoi Cynllun Datblygu Lleol Gwynedd a Môn 2011-26. Nododd y trafodwyd y polisiâu perthnasol i'r Ardal o Harddwch o'r Cynllun Adnau Drafft yng nghyfarfod y Cyd-Bwyllgor ar 25 Mawrth 2015 ac fe anfonwyd ymateb y Cyd-Bwyllgor i'r ymgynghoriad i'r Uned Polisi Cynllunio ar y Cyd.

Adroddwyd bod y Cyd-Bwyllgor yn ei gyfarfod ar 13 Gorffennaf 2016 wedi penderfynu cyflwyno'r achos mewn gwrandawriad o'r Archwiliad Annibynnol, gyda 2 Arolygydd annibynnol yn ystyried yr holl wrthwynebiadau oedd heb eu datrys, yng nghyswllt y materion canlynol:

- Polisi ADN1 – 'Ynni Gwynt ar y Tir';
- Polisi ADN2 – 'Technoleg Ynni Adnewyddadwy Arall';
- Polisi TWR5 – 'Safleoedd Carafanau Teithiol, Gwersylla a Llety Gwersylla Amgen dros dro';
- Polisi Strategol PS16 – 'Gwarchod a gwella'r Amgylchedd Naturiol';
- Polisi AMG3 – 'Gwarchod yr Arfordir'.

Nodwyd bod y Cadeirydd wedi cynrychioli'r Cyd-Bwyllgor mewn gwrandawriad ar faterion yn ymwneud â'r Amgylchedd Naturiol/Adeiledig a'r Economi a'r Is-gadeirydd yn y gwrandawriad ar faterion Ynni Adnewyddol.

Nododd y Cadeirydd a'r Is-gadeirydd eu bod wedi derbyn gwrandawriad teg wrth gyflwyno sylwadau'r Cyd-Bwyllgor. Nododd aelod ei ddiolch i'r cyfieithydd a oedd yn bresennol yng nghyfarfodydd y gwrandawriad gan nodi bod canmoliaeth i safon y cyfieithu.

Nododd aelod nad oedd symudiad o ran tyrbinau gwynt yn yr AHNE yn y gwrandawriad felly fe ddylid sicrhau fod safbwynt y Cyd-Bwyllgor yn cael ei nodi'n gryf yng Nghynllun Rheoli'r AHNE. Tynnodd sylw bod astudiaethau mwy cyfredol o ran ffermydd gwynt a ffermydd solar yn nodi bod y clystyrau gwynt a argymhellwyd gan gwmni *ARUP Associates* yn 2012 ddim yn gywir oherwydd ni ddefnyddiwyd yr ardaloedd chwilio cywir a bod symudiad tuag at ddynodi'r ardal o gwmpas Rhoslan fel yr unig ardal yn Nwyfor ar gyfer ffermydd solar oherwydd materion tirwedd a capasiti'r grid cenedlaethol.

Mewn ymateb i sylw gan aelod, nododd Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn y byddai ymgynghoriad ar y pwyntiau gweithredu yn codi o'r gwrandawriad yn cychwyn ym mis Ionawr 2017 ac nad oedd disgwyl newid mawr. Ychwanegwyd y byddai adroddiad yr Arolygwyr yn cael ei rhyddhau yn Mawrth 2017.

PENDERFYNWYD derbyn y wybodaeth.

7. TIRWEDDAU'R DYFODOL CYMRU

Cyflwynwyd adroddiad Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn yn rhoi diweddariad o ran yr Adolygiad o Dirweddau Dynodedig a gomisiynwyd gan Lywodraeth Cymru. Nodwyd bod grŵp bychan wedi bod yn gweithio ar dynnu holl waith rhaglen Tirweddau'r Dyfodol Cymru at ei gilydd mewn dogfen a fyddai'n gosod cyfeiriad at y dyfodol a mesurau ar gyfer y meysydd gwaith.

Adroddwyd bod Adroddiad Terfynol Drafft wedi ei chyhoeddi a bod copïau ar gael i'r aelodau gan y Gwasanaeth AHNE pe dymument gopi. Nodwyd bod y Gweithgor a sefydlwyd wedi ystyried yr adroddiad ac wedi dod i'r farn ei fod yn rhy gyffredinol ac o ganlyniad fod angen ail-edrych arno cyn ei gyhoeddi yn mis Ionawr 2017.

Mewn ymateb i gwestiwn gan aelod, nododd Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn yr anfonwyd neges i Arglwydd Dafydd Ellis-Thomas, Cadeirydd y rhaglen datblygu o ran yr angen i ystyried Tir y Goron ond ni dderbyniwyd ymateb hyd yma.

PENDERFYNWYD derbyn y wybodaeth.

8. Y GRONFA DATBLYGU CYNALIADWY

Cyflwynwyd adroddiad Swyddog Prosiectau AHNE Llŷn yn manylu ar sefyllfa'r Gronfa Datblygu Cynaliadwy a datblygiadau ar y gweill. Nodwyd mai £55,000 oedd swm y Gronfa ar ddechrau'r flwyddyn ariannol bresennol gyda £173.67 yn weddill.

Nododd aelodau eu pryderon nad oedd prosiect Cae Chwarae Aberdaron wedi hawlio'r cyfraniad sylweddol a gynigwyd iddynt a bod amser yn brin i ddosrannu'r arian i unrhyw brosiectau eraill o ystyried bod angen i bob prosiect gael ei gwblhau a hawlio'r arian cyn diwedd Chwefror 2017.

Mewn ymateb i'r pryderon, nododd Swyddog Prosiectau AHNE Llŷn y cynhelir cyfarfod efo cynrychiolwyr Cae Chwarae Aberdaron cyn y Nadolig i gael cadarnhad o'r sefyllfa. Nodwyd pe na fyddai'r prosiect yn hawlio'r cyfraniad a gynigwyd nad oedd yn pryderu o ran dosrannu'r arian i brosiectau eraill gan y derbyniwyd ceisiadau drafft eraill eisoes ac fe barheir i hyrwyddo'r gronfa.

Mewn ymateb i gwestiwn gan aelod, nododd Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn y derbynnir cadarnhad o ran swm y gronfa ar gyfer y flwyddyn ariannol ddilynol fel arfer yn ystod mis Ebrill.

PENDERFYNWYD derbyn y wybodaeth.

9. CYNLLUN RHEOLI'R AHNE

Cyflwynwyd adroddiad Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn yn rhoi diweddariad ar y gwaith o ddiweddar ac adolygu Cynllun Rheoli'r AHNE. Tywyswyd yr aelodau trwy 2 bennod drafft o Ran 2 o'r cynllun rheoli sef 'Iaith a Diwylliant' a 'Yr Amgylchedd Hanesyddol' a oedd yn atodiad i'r adroddiad. Nodwyd yr anelir i ddod a gweddill penodau Rhan 2 o'r cynllun diwygiedig gerbron cyfarfod nesaf y Cyd-Bwyllgor.

Rhoddwyd cyfle i'r aelodau roi sylwadau, ymatebodd y swyddogion i'r sylwadau fel a ganlyn:

Iaith a Diwylliant

- Fe nodir yn y tabl 'Nifer o siaradwyr Cymraeg, Cymunedau'r AHNE' mai canrannau yw'r ffigyrau.
- Y cynhwysir cyfeiriad at hanes yr iaith a chefnidir sefydlu Plaid Cymru.
- Fe nodir fel pwnc llosg, newidiadau i enwau traddodiadol tai a llefydd gyda pholisi i ymateb.

Yr Amgylchedd Hanesyddol

- Fe ddiwygir brawddeg o dan fwyngloddio o dan y pennawd 'Y Cyfnod Ol-Ganoloesol (1500-1800) i ddarllen 'Dechreuodd gwaith manganîs Rhiw yn 1840 ac erbyn 1927 roedd 50 yn gweithio yno.'
- Croesawir derbyn nodiadau technegol a gwybodaeth ychwanegol gan gynrychiolydd Ymddiriedolaeth Archeolegol Gwynedd o ran hanes milwrol diweddar a.y.b. a gosod y wybodaeth ym mhennod 'Yr Amgylchedd Hanesyddol' yng nghyd-destun Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016.

PENDERFYNWYD:

(i) derbyn yr adroddiad;

(ii) bod Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn yn diwygio'r penodau drafft yn unol â sylwadau'r Cyd-Bwyllgor.

Dechreuodd y cyfarfod am 4.30yh a daeth i ben am 6.00yh

CADEIRYDD

Eitem 5

PWYLLGOR	Cydbwyllgor Ymgynghorol AHNE Llŷn
DYDDIAD	5ed o Ebrill 2017
TEITL	Prosiectau Diweddar Gwasanaeth AHNE Llŷn
PWRPAS	Hysbysu Aelodau
AWDUR	Swyddog Prosiectau AHNE Llŷn
ARGYMHELLIAD	Derbyn yr Wybodaeth

1.0 CYFLWYNIAD

- 1.1 Mae'r adroddiad hwn yn diweddarau aelodau'r Cydbwyllgor am brosiectau diweddar Gwasanaeth AHNE Llŷn. Mae'r thema yn amrywio o waith codi ymwybyddiaeth am yr AHNE, dehongli a gwelliannau amgylcheddol.

2.0 GWAREDU ARWYDDION Ffordd BLÊR

- 2.1 Mae'r Gwasanaeth AHNE wedi bod yn gweithio ar arwyddion pentref ac arwyddbyst hanesyddol ers tro bellach. Bellach mae gan ran fwyaf o bentrefi arwyddion du a gwyn traddodiadol bob pen iddynt a chredir eu bod yn gweddu yn dda a chyfrannu at gymeriad yr ardal.
- 2.2 Mae rhai pethau fodd bynnag yn amharu ar gymeriad ffyrdd gweledig - pethau fel arwyddion gormodol, arwyddion blêr a pholion heb arwyddion o gwbl arnynt! Bu i'r Gwasanaeth AHNE, mewn cydweithrediad gyda'r Gwasanaeth Priffyrdd a Trafnidiaeth, weithio ar brosiect i gael gwared â rhai arwyddion ffordd blêr ger pentrefi Edern, Sarn Mellteyrn a Botwnnog yn 2016/17.

3.0 CYLCHDEITHIAU BEICS LLŷN

- 3.1 Datblygwyd y prosiect Cylchdeithiau Beics ar y cyd hefo Sustrans, sydd yn elusen dros deithio cynaliadwy. Roedd y teithiau wedi eu datblygu yn wreiddiol yn ôl yn 2003/4 gan Croeso Cymru fel rhan o gynllun Gwyliu Beicio Cymru ond nid oeddent yn cael eu cynnal a'u hyrwyddo ers tro bellach. Bu i Sustrans gynnal arolwg o'r teithiau a'r arwyddion i weld lle oedd diffygion a gwneud awgrymiadau o ran ail-lansio'r cylchdeithiau. Yn dilyn hynny archebwyd arwyddion newydd a threfnwyd i'w gosod er mwyn dangos yn glir ffordd oedd y cylchdeithiau yn mynd (yn y ddau gyfeiriad). Hefyd paratowyd taflen newydd, eto ar y cyd hefo Sustrans, i hyrwyddo'r teithiau ymysg pobol leol ac ymwelwyr.
- 3.2 Lanswyd y Cylchdeithiau yn Sarn Mellteyrn ddechrau Mawrth. Mae pedair cylchdaith yn rhan o'r pecyn – tair ym Mhen Llŷn ac un yn ardal Eifionydd. Mae'r daflen yn cynnwys gwybodaeth gyffredinol am y teithiau (yn cynnwys pellter), map a gwybodaeth ddefnyddiol am gyfleusterau ar y daith. Hefyd

mae gwybodaeth am gysylltiadau lleol defnyddiol a chyngor ar sut i deithio yn ofalus. Y gobaith yw y bydd y cylchdeithiau yn annog pobol a phlant i deithio ar feic - sydd yn ffordd wych i gadw'n heini, arbed arian – a mwynhau harddwch yr ardal.

4.0 DEHONGLI TRE'R CEIRI

4.1 Dyma brosiect sy'n barhad o waith dehongli yn 2013 pan osodwyd paneli gwybodaeth ar safleoedd ger bryngaerau Garn Boduan, Garn Fadryn a Thre'r Ceiri.

4.2 Eisoes mae'r Gwasanaeth AHNE wedi cael gwared o hen baneli gwybodaeth blêr yn Nhref'r Ceiri. Fel cam pellach comisiynwyd cwmni lleol i ddylunio ac argraffu pamffled gyda gwybodaeth am gaer Tre'r Ceiri a'r olion sydd i'w gweld yno. Mae'r daflen hefyd yn cynnwys map o'r llwybrau a gwybodaeth am fywyd gwyllt yn ardal yr Eifl.

5.0 RHODD ERYRI

5.1 Cynhaliwyd noson yn Llanberis yn ddiweddar i ddathlu llwyddiant blwyddyn gyntaf Rhodd Eryri – sef cynllun peilot lle mae ymwelwyr yn cyfrannu tuag at waith cadwraeth yn lleol. Rhoddir gwybodaeth bellach am y prosiect yn y cyfarfod.

6.0 ARGYMHELLIAD

6.1 Gofynnir i'r aelodau dderbyn yr wybodaeth uchod.

Eitem 6

PWYLLGOR	Cydbwyllgor Ymgynghorol AHNE Llŷn
DYDDIAD	Ebrill 5ed 2017
TEITL	Y Gronfa Datblygu Cynaliadwy
PWRPAS	Diweddariad ar y Gronfa Datblygu Cynaliadwy
AWDUR	Swyddog Prosiectau AHNE Llŷn
ARGYMHELLIAD	Derbyn yr Wybodaeth

1.0 CYFLWYNIAD

1.1 Cyflwynir yr adroddiad hon er gwybodaeth, am sefyllfa'r Gronfa Datblygu Cynaliadwy hyd yma a datblygiadau sydd ar y gweill yn ymwneud â hi.

2.0 GWARIANT 2016/17

2.1 **£55,000** oedd yn y Gronfa ar ddechrau 2016/17 ac fe lwyddwyd i ddyrannu'r cyfan.

2.2 Mae **Atodiad 1** yn cynnwys crynodeb o'r prosiectau llwyddiannus.

3.0 CYLLIDEB 2017/18

3.1 Cafwyd cadarnhad fod **£55,000** yn y Gronfa ar gyfer 2017/18 ac mae'r gwaith o hyrwyddo'r cyfle i ymgeisio am y grant eisoes wedi dechrau.

3.2 Anogir yr aelodau i rannu'r wybodaeth uchod am y cyllid sydd ar gael eleni. Yn ogystal â bod ar gael yn y swyddfa am drafodaeth bellach, bydd staff y Gwasanaeth AHNE yn bresennol yn Ras Aredig Sarn a'r Cylch (Mai 6ed) ac yn Sioe Tudweiliog (Awst 12fed) gyda stondin wybodaeth.

4.0 ARGYMHELLIAD

4.1 Derbyn yr wybodaeth uchod am y Gronfa Datblygu Cynaliadwy.

DYRANIAD 2016/17 - £55,000

Cyfeirnod	Enw'r Prosiect	Swm Hawliwyd	Gweddill
	Hawliad Gwasanaeth AHNE - Costau Gweinyddu	£5,427.72	£49,572.28
CDC 16.1	Llyfryn ar Hanes Addysg Amaethyddol	£1,125.00	£48,447.28
CDC 16.2	Castell Odo	£195.50	£48,251.78
CDC 16.3	Meillionnydd	£3,500.00	£44,751.78
CDC 16.4	Cae Chwarae Aberdaron	£0.00	£44,751.78
CDC 16.5	Blas y Môr Aberdaron a Phorthdinllaen	£1,415.00	£43,336.78
CDC 16.6	Blodau Nefyn	£1,500.00	£41,836.78
CDC 16.7	Plas Carmel	£15,000.00	£26,836.78
CDC 16.8	Arddangosfa - Neuadd Goffa Sarn Mellteyrn	£360.00	£26,476.78
CDC 16.9	Gwelliannau i Do Capel Salem, Sarn Mellteyrn	£1,678.52	£24,798.26
CDC 16.10	Sesiynau Blasu Iaith Aberdaron / Nant Gwrtheyrn	£2,475.00	£22,323.26
CDC 16.11	Trol Sets, Nefyn	£900.00	£21,423.26
CDC 16.12	Giât Traddodiadol - Porth Neigwl	£716.47	£20,706.79
CDC 16.13	Cerrig Milltir Llanbedrog	£615.00	£20,091.79
CDC 16.14	Sgyrsiau Hanes Lleol - Bryncroes	£566.00	£19,525.79
CDC 16.15	Prosiect Ffynhonnau - Cadwch Gymru'n Daclus	£2,999.00	£16,526.79
CDC 16.16	Prosiect Llenyddiaeth Cymru	£1,524.00	£15,002.79
CDC 16.17	Capel Tŷ Mawr	£1,575.00	£13,427.79
CDC 16.18	Astudiaeth Dichonolrwydd Hendragarreg	£2,143.00	£11,284.79
CDC 16.19	Taflen Newydd Amgueddfa Forwrol	£806.25	£10,478.54
CDC 16.20	Adfywio'r Ardd - Gwella'r Ardd ym Mhlas Glyn y Weddwr	£2,995.00	£7,483.54
CDC 16.21	Parêd Dewi Sant, Pwllheli	£2,159.39	£5,324.15
CDC 16.22	Cynnyrch Llyn	£2,345.15	£2,979.00
CDC16.23	Gwelliannau i Ganolfan Gymunedol Llithfaen	£879.00	£2,100.00
CDC 16.24	Pecyn Hyrwyddo Pen Llyn a Phlas Heli	£2,100.00	£0.00

Eitem 7

PWYLLGOR	Cydbwyllgor Ymgynghorol AHNE Llŷn
DYDDIAD	5 Ebrill 2017
TEITL	Aelodau Lleol ar y Cydbwyllgor Ymgynghorol
PWRPAS	Cyflwyno'r cefndir
AWDUR	Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn
ARGYMHELLIAD	Cadw at y drefn bresennol o ran aelodaeth y Cydbwyllgor

1.0 CYFLWYNIAD

- 1.1 Mae'r Adroddiad hon wedi ei chynnwys ar raglen y Cydbwyllgor yn dilyn trafodaeth flaenorol am nifer yr Aelodau Lleol sydd yn eistedd ar y Gydbwyllgor Ymgynghorol yr Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol.
- 1.2 Pwrpas yr adroddiad yw trafod ac egluro'r oblygiadau, a'r broses, o newid cyfansoddiad Cydbwyllgor Ymgynghorol yr AHNE o ran nifer yr Aelodau Lleol all fod yn aelodau o'r Cydbwyllgor ar unrhyw un adeg.

2.0 Y SEFYLLFA BRESENNOL

- 2.1 Ar hyn o bryd mae'r Cyfansoddiad yn nodi mai 5 Aelod Lleol sydd yn aelodau o'r Cydbwyllgor. Yr Aelodau presennol yw rhai dros ardaloedd Aberdaron, Abersoch, Clynnog, Llanbedrog a Nefyn. Hefyd wrth gwrs mae cynrychiolwyr nifer o fudiadau a sefydliadau eraill yn rhan o aelodaeth y Cydbwyllgor.
- 2.2 Yn ei ffurf bresennol mae'r Cyfansoddiad yn nodi fod Aelodau yn cael eu cyfnewid yn dilyn etholiadau lleol. Byddai hyn yn golygu fod yr Aelodau presennol yn sefyll i lawr a 5 aelod newydd yn dod ar y Cydbwyllgor yn dilyn yr etholiadau yn mis Mai 2017.
- 2.3 O dan y drefn hon, cyfnod o 4-5 mlynedd (yn ddibynnol ar amseru etholiadau lleol) fydd Aelodau yn ei dreulio ar y Cydbwyllgor.

3.0 YSTYRIED NEWID

- 3.0 Yn Mehefin 2015 trafodwyd y posibilrwydd o newid y Cyfansoddiad i ganiatáu i bob Aelod Lleol mewn wardiau yn yr AHNE (yn rhannol neu gyfan gwbl) ddod yn aelodau o'r Cydbwyllgor. Adeg hynny roedd disgwyl y byddai ffiniau wardiau yr ardal yn newid ac y byddai llai o Aelodau Lleol dros ardal yr AHNE.
- 3.1 Fodd bynnag, ni fu unrhyw newid yn y wardiau ac mae cyfanswm yr Aelodau gyda wardiau sydd yn yr AHNE (yn rhannol neu gyfan gwbl) yn 11. Pe byddai'r holl Aelodau hyn yn rhan o'r Cydbwyllgor byddai nifer aelodau'r Cydbwyllgor yn cynyddu o 27 i 33.

- 3.2 Os bydd y drefn bresennol yn cael ei newid byddai'r holl Aelodau perthnasol o Gyngor Gwynedd ar y Cydbwyllgor yn barhaol ac mewn mwyafrif sylweddol i'w gymharu â sefydliadau eraill. Rhaid cofio hefyd fod sedd i gynrychiolydd o bob Cyngor Cymuned yn yr AHNE yn barod.

4.0 TREFNIADAU

- 4.1 Bydd angen pleidlais yn y Cydbwyllgor os am newid y Cyfansoddiad er mwyn caniatáu i holl Aelodau perthnasol Cyngor Gwynedd fod ar y Cydbwyllgor. Hefyd, yn dilyn hynny, bydd angen cadarnhau'r newid drwy Gabinet Cyngor Gwynedd neu benderfyniad yr Aelod Cabinet (fel y gwnaed yn achos y newid diweddar fu o ran pwy all weithredu fel Cadeirydd).

Eitem 8

PWYLLGOR	Cydbwyllgor Ymgynghorol AHNE Llŷn
DYDDIAD	5ed o Ebrill 2017
TEITL	Cynllun Rheoli'r AHNE
PWRPAS	Ystyried y penodau drafft
AWDUR	Rheolwr Gwasanaeth AHNE Llŷn
ARGYMHELLIAD	Derbyn yr Wybodaeth

1.0 CYFLWYNIAD

- 1.1 Cyflwynir yr adroddiad hon i aelodau'r Cydbwyllgor Ymgynghorol er darparu diweddariad ar y gwaith o adolygu Cynllun Rheoli'r AHNE.
- 1.2 Yn sgil Deddf Cefn Gwlad a Hawliau Tramwy 2000 gosodwyd cyfrifoldeb statudol ar Gyngor Gwynedd, fel Awdurdod perthnasol, i baratoi cynllun rheoli ar gyfer yr AHNE ac i adolygu'r cynllun hwnnw bob 5 mlynedd.
- 1.3 Mae gan Cydbwyllgor Ymgynghorol yr AHNE rôl bwysig mewn cynorthwyo i baratoi'r Cynllun Rheoli drwy roi sylwadau ac awgrymiadau.

2.0 RHAN 1 O'R CYNLLUN RHEOLI

- 2.1 Mae Rhan 1 o'r Cynllun diwygiedig eisoes wedi ei gyflwyno i'r Cydbwyllgor am sylwadau.

3.0 RHAN 2

- 3.1 Mae'r Gwasanaeth AHNE wedi bod yn gweithio ar Ran 2 y Cynllun. Fel y nodwyd yn flaenorol bwriedir newid ychydig ar ddull Rhan 2 ar gyfer y Cynllun hwn gan greu rhannau/ penodau yn delio gyda gwahanol nodweddion (yn hytrach na gosod popeth gydia'i gilydd mewn un rhan fel yn y cynllun presennol). Hefyd bydd gwybodaeth gefndirol mewn dogfen atodol er gwneud y Cynllun yn haws i'w ddarllen a'i ddilyn.
- 3.2 Bydd pob pennod yn cynnwys cyflwyniad, dadansoddiad o'r nodweddion arbennig, pynciau llosg a pholisïau. Bwriedir cynnwys lluniau i adlewyrchu'r materion y cyfeirir atynt a gwneud y Cynllun yn fwy diddorol.
- 3.3 Bydd rhan olaf Rhan 2 yn cynnwys Cynllun Gweithredu, gyda gweithredoedd penodol yr anelir i'w cyflawni yn ystod cyfnod y Cynllun.
- 3.4 Rhoddwyd ystyriaeth i'r nifer o benodau o'r Cynllun mewn cyfarfodydd blaenorol. Ar gyfer y cyfarfod hwn cyflwynir y penodau drafft ar y materion isod

i sylw aelodau'r Cydbwyllgor Ymgynghorol. Mae'r penodau i'w gweld yn yr Atodiad.

- **Amgylchedd glân a Llonyddwch**
- **Bywyd Gwyllt**
- **Gwaith, cynnyrch a sgiliau**
- **Pobol a Chymuned**

3.5 Dyma'r penodau olaf o'r Cynllun drafft i'w hystyried. Y cam nesaf fydd llunio cynllun gweithredu i gyd-fynd gyda'r polisiau a thynnu'r holl ddeunydd at ei gilydd i ffurfio Cynllun Rheoli diwygiedig cyflawn mewn ffurf drafft. Yn dilyn hynny bwriedir cynnal ymgynghoriad cyhoeddus am o leiaf 6 wythnos cyn dychwelyd i'r Cydbwyllgor gyda manylion o'r ymatebion fydd wedi eu derbyn ac argymhellion.

4.0 ARGYMHELLIAD

4.1 I ystyried y penodau drafft sydd wedi eu hatodi.

4.2 I awgrymu newidiadau neu welliannau lle bernir fod angen hynny.

Amgylchedd Glân a Thawelwch

Cyflwyniad

Mae cyfanswm y tir di-gyffwrdd yn yr AHNE wedi gostwng o 85% i 71% ers 1997
Mae traffig wedi cynyddu ar y A499 ers 1997 gyda sgil effeithiau amgylcheddol cysylltiol
Codwyd nifer o strwythurau (mastiau a thyrbinau gwynt) yn ddiweddar.
Mae llawer o oleuadau ffordd wedi eu cyfnewid i rai LED yn 2016/7

Mae tangnefedd (“tranquility”) yn nodwedd sy’n cael ei adnabod a’i werthfawrogi fwy-fwy yn y dyddiau prysur yma. Nid yw’n hawdd mesur tangnefedd ond mae’n gyfuniad o dawelwch rhag sŵn peiriannau a diwydiant, ychydig o symudiadau cerbydol ac ymyrraeth arall, ychydig o olau i darfu ar dywyllwch nos. Felly cyfuniad o wahanol ffactorau sy’n creu awyrgylch o dangnefedd ac erbyn hyn mae ardaloedd o’r fath yn eithaf prin drwy’r DU er fod ardaloedd eithaf eang yn yr Alban.

Mae tawelwch neu dangnefedd wedi ei adnabod fel un o rinweddau AHNE Llŷn yn ystod cyfnod paratoi y Cynllun Rheoli gwreiddiol yn 2004/5. Yn sicr mae natur ymylol a phellennig yr ardal yn rhannol rhesymol am hyn sydd wedi golygu nad oes datblygiadau diwydiannol na than adeiledd sylweddol ac ychydig o ymyrraeth gan draffig a pheiriannau . Hefyd mae’r boblogaeth yn weddol isel – tua 6,000 – o ystyried arwynebedd yr ardal.

Yn ogystal â hyn mae safon amgylcheddol y pridd, aer, dŵr a dŵr y môr ar y cyfan yn uchel yn Llŷn a lefelau llygredd yn isel. Felly mae gan yr ardal ddelwedd o amgylchedd lân sydd yn fanteisiol o ran pobol leol ac i ddenu ymwelwyr. Er hynny mae’ n bwysig cynnal, ac os yn bosibl, gwell cyflwr yr amgylchedd leol trwy gyfyngu ar weithgareddau sy’n creu llygredd ac annog gweithgareddau di-lygredd –e.e. dulliau amgen o deithio.

At bwrpas Cynllun Rheoli yr AHNE fe osodwyd yr isod fel Nod Strategol canlynol:

Prif Nod

CYNNAL A GWELLA LEFELAU PRESENNOL O LENDID, TAWELWCH A DIOGELWCH ER SICRHAU FOD TRIGOLION AC YMWELWYR YN MWYNHAU GWELL LLES AC ANSAWDD BYWYD.
--

Nodweddion Arbennig

Aer di-lygredd Llŷn

Mae'r aer yma ym Mhen Llŷn yn lân a di-lygredd. Mae gan yr ardal ddelwedd o un lle gellir mwynhau bod allan a mwynhau awyr iach cefn gwlad ac arfordir. Nid oes unrhyw ddiwydiannau sylweddol, gweithfeydd mawr na phwerdai yn yr ardal. Er nadoes gwybodaeth penodol ar gyfer yr ardal hon ar gael roedd Adroddiad Cyflwr Amgylchedd Gwynedd fodd bynnag (2004) yn cynnwys gwybodaeth ar gyfer Sir Gwynedd ac yn cadarnhau fod lefelau llygredd aer yn isel neu isel iawn (y pedwar prif fath o lygredd aer yw Sylffwr Deuocsid, Gronynnau, Ocsidau Nitrogen a Charbon Monocsid). Ni ragwelir fod unrhyw newid arwyddocaol wedi bod ers paratoi'r Adroddiad honno.

Mae'n ymddangos fod lefelau llygredd yn parhau i ostwng ar lefel genedlaethol. Fodd bynnag mae allyriadau'n dal i gymryd lle o amrywiaeth o wahanol ffynonellau gan amharu ar y tir aer a dŵr gan effeithio ar bobl, cynefinoedd a rhywogaethau. Gall mesurau a phrosiectau lleol ar raddfa fach gynorthwyo i leihau allyriannau a llygredd aer.

Dŵr glân

Ar y cyfan mae'r safon y dŵr yn dda yn yr ardal, y prif faterion sy'n effeithio safon dŵr ardaloedd gwledig megis Llŷn yw llygreddau megis glaw asid, gwrtaith artiffisial a llifiad slyri. Cyfoeth Naturiol Cymru sydd yn gyfrifol am gynnal safon dŵr croyw a dŵr arfordirol yng Nghymru.

Dŵr croyw - Mae safon dŵr afonydd a nentydd yr ardal yn dda ond mae system gofnodi Cyfoeth Naturiol Cymru yn dangos problemau weithiau gyda dŵr afonydd yn Llŷn, yn bennaf gan lygredd yn llifo i afonydd. Y prif broblemau yw:

- Llygredd yn llifo oddi ar dir (tir amaethyddol gan fwyaf);
- Gorlifiad o wrtaith amaethyddol a phlaladdwyr, carthion, dŵr o ddiwydiant;
- Glaw asid.

Mae llawer o wybodaeth am safon dŵr afonydd Gwynedd wedi ei gynnwys ym Mhecyn Gwybodaeth Gwynedd, Asiantaeth yr Amgylchedd (2008). Dim ond 1 afon oddi mewn yr AHNE sydd yn ddigon mawr i'w monitro sef Afon Soch. Mae'r afon yma yn sgorio yn uchel iawn o ran bioleg a chemeg tra mae lefelau llygreddau nitradau a ffosffad yn weddol isel/cymedrol. Nid oes methiannau sylweddol o ran safon dŵr yr afon wedi ei nodi yn Asesiad Safon Cyffredinol Afonydd (Asiantaeth yr Amgylchedd).

Hyd yma nid oes ardal dan fygythiad o Nitradau ("Nitrate Vulnerable Zone") oddi mewn yn Llŷn.

Dŵr yfed - Dŵr Cymru sydd yn gyfrifol am sicrhau darpariaeth lân a dibynadwy o ddŵr yfed. O ran cyflenwad lleol mae Llŷn wedi ei osod mewn rhanbarth Llŷn- Harlech gan Dŵr Cymru. Nid oes unrhyw brinder yn yr ardal hon ar gyfer y cyfnod presennol na'r dyfodol. Ategir hyn gan Asiantaeth yr Amgylchedd sy'n nodi fod dros 20% o ddŵr dros ben yn yr ardal (data Ofwat 2008).

Dŵr Ymdrochi – Mae safon traethau Llŷn yn cael ei adlewyrchu drwy'r nifer o draethau sydd wedi eu gwobrwyo gyda gwobrau traeth rhyngwladol a chenedlaethol. Maent ymysg y glanaf, diogelaf a'r mwyaf trefnus drwy'r Deyrnas Unedig ac mae'r nifer wedi derbyn gwobrau ar sail safon y dŵr a'r cyfleusterau. Mae traethau Aberdaron, Abersoch a Phwllheli er enghraifft wedi derbyn Baner Las.

Ar lefel Genedlaethol mae Adroddiadau yn cadarnhau fod safon dŵr ymdrochi yng Nghymru yn dda iawn o ganlyniad i wella mewn gwaredu a thrin carthion. Ar adegau mae glaw yn creu llawer o all-lifiad o dir amaethyddol a pheth o'r dŵr hynny wedi ei lygru. Mae'r Gymdeithas Cadwraeth Morol yn rhagweld parhad yn y problemau hyn oherwydd newid hinsawdd ac yn gobeithio y bydd cynlluniau gan Dŵr Cymru, Llywodraeth Cymru a Moroedd Gwyrdd yn fodd i wella'r sefyllfa. Mae'r Gymdeithas Cadwraeth Morol yn argymhell newidiadau mewn ffermio, gwella systemau carthffosiaeth a monitro cyson.

Pridd glân

Ardal amaethyddol yw Llŷn ac mae'r tir wedi ei ffermio dros genedlaethau. Mae priddoedd o safon da ar y tiroedd isel (2, 3a a 3b) sydd yn adnodd cenedlaethol gwerthfawr ar gyfer magu stoc a thyfu cynydu yn ogystal â chynnal bywyd gwylt. Hefyd oherwydd absenoldeb diwydiannau a gweithfeydd mae lefelau llygredd y pridd yn isel yn yr ardal er fod rhai safleoedd unigol lle ceir llygredd yn dilyn gwaith mwyngloddio. Er bod nifer helaeth o safleoedd tirlenwi wedi bod yn yr ardal yn hanesyddol erbyn 2009 doedd dim un safle o'r math yma oddi mewn yr AHNE.

Bellach mae adnabyddiaeth llawer gwell o'r angen i warchod y tir a'r pridd. Mae deddfau a systemau wedi eu mabwysiadu ar gyfer asesu safon tir, adennill tir llygredig ac atal llygru pellach. Y nod yn Llŷn yn cynnal safon uchel y pridd a rhesymoli defnydd o wrteithiau a chemegolion.

Tawelwch a Llonyddwch

Mae Pen Llŷn yn lle o dawelwch a llonyddwch (neu dangnefedd) oherwydd natur wledig arfordirol yr ardal ac absenoldeb diwydiant a gweithfeydd mawr. Cadarnhawyd hynny mewn adroddiad a gomisiynwyd gan Gyngor Cefn Gwlad Cymru yn 1997 i asesu ardaloedd tawel yng Nghymru. Roedd yr astudiaeth yn ystyried y prif gategoriâu o ddatblygiad sy'n creu cynnwrf fel traffig, trefi a phentrefi, strwythurau trydanol, rheilffyrdd a meysydd awyr. Hefyd cofnodwyd lleoliad rhai datblygiadau penodol sydd yn cael effaith ar lonyddwch megis chwareli, mastiau, ffermydd gwynt, saethu colomennod clai, badau dŵr personol a chychod rasio. Roedd map oedd yn crynhoi casgliadau'r Astudiaeth hon wedi ei gynnwys yn y Cynllun Rheoli gwreiddiol.

Yn yr Adroddiad roedd rhan helaeth o Llŷn wedi ei diffinio fel Ardal Dawel neu haen C (lefel isel o gynnwrf). Yn ogystal, roedd trwyn y Penrhyn ac ardal ger Clynnog wedi eu dynodi yn ardaloedd lle'r oedd ychydig iawn o olau nos ("skyglow"). Dangosodd yr astudiaeth fod rhai gweithgareddau swllyd (gweithgareddau morol yn bennaf) wedi eu dangos ar yr arfordir deheuol o amgylch Abersoch a Llanbedrog.

Yn 2009 bu i Gyngor Cefn Gwlad Cymru gomisiynu Land Use Consultants i wneud asesiad newydd o Gymru gyfan. Ar gyfer y gwaith yma ceisiwyd dilyn y fethodoleg a ddefnyddiwyd yn flaenorol er mwyn creu cymhariaeth. Mae'r Arolwg yn casglu fod tua 11,600km sgwâr o Ardal Dawel yng Nghymru (tua 55% o arwynebedd y wlad) ond fod gostyngiad o 1,500 km sgwâr (tua 6% o holl arwynebedd Cymru). Gweler map Arolwg Llonyddwch Cymru 2009 sydd yn crynhoi casgliadau'r astudiaeth. Gweler www.stats.wales.gov.uk am fwy o fanylion.

Awyr dywyll yn y nos

Mae cysylltiad rhwng natur dawel a heddychlon a lefelau golau nos mewn ardaloedd. Fel y disgwyl mae lefelau uchel o olau nos mewn ardaloedd trefol tra mae lefelau isel mewn ardaloedd gwledig fel Llŷn. Bellach sylweddolwyd fod ardaloedd gydag ychydig o olau nos yn prinhaus trwy'r DU. Fel cydnabyddiaeth o bwysigrwydd hyn mae Llywodraeth Cymru wedi cefnogi ymgyrch Cymdeithas Seryddiaeth Prydeinig dros Ffurfafen Dywyll.

Erbyn hyn mae golau nos sylweddol yn cael ei adnabod fel math o lygredd. Nid yn unig fod effaith uniongyrchol y golau yn amharu ar yr awyr dywyll naturiol ond hefyd mae golau artiffisial yn amharu ar ecosystemau sydd yn dylanwadu ar iechyd pobl a bywyd adar.

Mater arall yw'r trydan a ddefnyddir er mwyn darparu'r goleuadau. Mae cyfleon i wneud arbedion ariannol ac amgylcheddol trwy leihau'r defnydd o oleuadau a hefyd newid i lampau a golau LED ac ardrawiad isel. Hefyd, mae rhai Awdurdodau Lleol wedi cyflwyno cynlluniau i ddiffodd rhai goleuadau stryd yn ystod oriau'r nos er gwneud arbedion ariannol am mae hynny wedi bod o fudd amgylcheddol yn ogystal.

Nodwyd yn y Cynllun Rheoli gwreiddiol fod rhannau sylweddol o'r AHNE yn parhau heb lygredd goleuo. Wrth gwrs mae goleuadau yn y trefi a'r pentrefi ac ar rai o'r ffyrdd. Hefyd mae llifoleuadau yng Nghlwb Chwaraeon Bodegroes ac Ysgol Botwnnog – sydd oddi allan yr AHNE ond yn weladwy o gryn bellter i ffwrdd pan maent mewn defnydd.

Wrth astudio Adroddiad ar Gyflwr yr Amgylchedd Cymru fe ellir cymharu'r sefyllfa yn 2009 a 1997. Yn gyffredinol nodir bod cwmpas o 6% neu 1,500 km² o ardal llonydd yng Nghymru rhwng y ddau arolwg. Yn achos AHNE Llŷn erbyn 2009 mae llonyddwch cyffredinol yr ardal yn awr yn dangos pocedi o ardaloedd llai llonydd o gwmpas Llithfaen, Tudweiliog, Rhiw, Llanengan, a llethrau Garn Fadrun. Nid yw'n glir a yw'r pocedi o ddirywiad sydd wedi eu hadnabod yn ganlyniad i ddatblygiadau unigol ynteu yn rhan o batrwm mwy tymor hir. Nid oes gwaith pellach wedi ei wneud i weld os oes newid pellach yn y sefyllfa.

Prif Faterion

Trafnidiaeth a Moduron

Oherwydd natur wledig Llŷn, mae'r mwyafrif o'r trigolion yn naturiol yn ddibynnol ar foduron at ddefnydd pob dydd. Hefyd, gwelir cynnydd sylweddol yn ystod tymhorau gwyliau yn y lefelau traffig wrth i nifer fawr o ymwelwyr deithio yn eu ceir. Mae hyn i'w weld fwyaf amlwg yn ardaloedd Abersoch a Phwllheli gyda tagfeydd yn ystod y misoedd prysuraf. Mae cynnydd mewn traffig a thagfeydd yn cynyddu mewn llygredd awyr.

Buasai llai o deithiau mewn moduron a chynnydd mewn teithio trwy ddulliau cynaliadwy o les o ran llygredd ac fe allai greu buddion o ran iechyd. Credir felly fod cyfleon i hyrwyddo dulliau cynaliadwy o deithio trwy arddangos amserlenni a gwybodaeth berthnasol arall. Mae cyfleon sydd ar gael eisoes megis Rheilffordd y Cambrian a Bws Arfordir Llŷn yn ddulliau hwylus ac mae angen sicrhau digon o gydweithio a hyrwyddo'n effeithiol.

Credir y gall beicio gynnig cyfleon i leihau teithio mewn cerbydau a bod yn llesol o ran iechyd. I gyd- fynd gyda hyn mae'r Gwasanaeth AHNE wedi lansio taflen wybodaeth newydd yn ddiweddar am Gylchdeithiau Beics Llŷn. Mae'n bwysig datblygu cyfleon pellach i feicio yn yr ardal drwy ddarparu llwybrau addas a hyrwyddo'r cyfleoedd hynny.

Sbwriel

Mae sbwriel a baw cŵn ar lwybrau, safleoedd picnic, meysydd parcio yn broblem ac yn niweidiol i ddelwedd yr ardal fel un lân a thaclus. Hyn yn hyn nid yw hon yn broblem fawr ond mae cynnydd bychan mewn achosion ac fe all toriadau ariannol olygu llai o finiau a wardeniaid i oruchwylio.

Gallai gosod rhagor o finiau mewn safleoedd amlwg leihau rhywfaint ar hyn yn ogystal â chodi ymwybyddiaeth am yr AHNE a'i holl nodweddion arbennig a pha mor niweidiol yw gwaredu gwastraff yn anghyfrifol. Mae prosiectau yn y gorffennol megis Trefi Taclus wedi cydweithio yn dda gydag ysgolion lleol i greu arwyddion i geisio atal problemau baw cŵn er enghraifft.

Gwelir llawer o sbwriel hefyd ar ein traethau, gyda pheth ohono yn amlwg wedi ei gario yma yn ystod tywydd stormus. Mae lle yma i godi ymwybyddiaeth ymysg defnyddwyr cychod ac ati am pa mor bwysig yw gwaredu sbwriel yn y dull cywir. Mae Cadwch Cymru'n Daclus yn cynnal ymgyrchoedd glanhau o bryd i'w gilydd gyda gwirfoddolwyr ar draethau megis Porth Neigwl ac mae unrhyw brosiect o'r math hwn i'w annog a'i gefnogi.

Er nad oes tystiolaeth ffeithiol i gadarnhau hynny mae'n ymddangos fod mwy o dipio anghyfreithlon ar ochor ffyrdd hefyd yn sgil cwtogi ar gasglu sbwriel a diffyg canolfan ailgylchu gwastraff/sbwriel ar Benrhyn Llŷn. Eto mae cyfleon i godi ymwybyddiaeth ac addysgu. O ran hyn mae lle hefyd i ystyried dulliau o godi ymwybyddiaeth am waredu gwastraff fferm yn fwy gofalus gan felly leihau sgil-ffeithiau amgylcheddol.

Llygredd dŵr

Ar y cyfan mae achosion o lygredd dŵr yn isel yn yr ardal ac mae gwelliannau wedi bod mewn safon dŵr croyw, dŵr yfed a dŵr ymdrochi yn sgil deddfau, rheoliadau a gwaith trin newydd. Mae ansicrwydd am yr union sefyllfa o ran allyriadau carthffosiaeth i'r môr ac efallai fod achos dros asesu'r sefyllfa. Gall safon dŵr ymdrochi is-safonol olygu problemau mewn ceisiadau am wobrau traeth fel y Faner Las a Baneri Gwyrdd. Mae diffyg cyllid hefyd yn medru bod yn rwystr i ymgeisio am y gwobrau traethau.

Mae angen sicrhau safon dŵr yn cael ei fesur a'i gynnal ac fod Dŵr Cymru yn parhau i weithredu yn effeithiol yn yr ardal fewn yr AHNE.

Gweithgareddau Hamdden ar Draethau

Mae sawl adroddiad wedi bod yn ystod y blynyddoedd diweddar am gychod pŵer, beiciau dŵr personol ac ati yn amharu ar eraill a'r amgylchedd o'u cwmpas. Gall hyn fod drwy greu sŵn, achosi gwrthdaro rhwng gwahanol ddefnyddwyr ac amharu ar fywyd gwylt. Er mwyn ymateb i hyn mae Cyngor Gwynedd wedi creu system gofrestru badau dŵr personol ers nifer o flynyddoedd bellach sydd wedi creu gwelliannau. Hefyd mae Côt Morol Gwynedd wedi ei gyhoeddi yn ddiweddar (2016) wedi ei anelu at ddefnyddwyr y môr a'u hannog i fod yn wylidwrus o ran bywyd gwylt morol a pheidio â tharfu ar anifeiliaid, pysgod ac adar.

Datblygiadau Newydd

Gyda rhai datblygiadau newydd bydd golau ychwanegol yn cael ei osod er mwyn gwasanaethau'r adeilad. Yn achos tai unigol nid yw hon yn broblem fawr ond mae'n fwy arwyddocaol mewn achos stadau o dai. Hefyd gall goleuadau gael eu gosod ar gyfer adeiladau masnachol neu wasanaethol newydd ac mae rhai enghreifftiau lle gwelwyd golau sylweddol yn cael ei gyflwyno e/e Gorsaf Ddan newydd yn Nefyn. Gall goleuadau hefyd gael eu rhoi o amgylch adeiladau amaethyddol gan amharu ar yr awyr dywyll mewn lleoliadau gwledig.

Polisiau

PP 1. ANNOG A HYRWYDDO MENTRAU CLUDIANT CYHOEDDUS A'R DEFNYDD OHONYNT A MATHAU ERAILL O DEITHIO CYNALIADWY OHERWYDD Y BUDDION AMGYLCHEDDOL A'R CYFLEON O RAN IECHYD A LLES.

Mae teithiau cerbydol yn creu llygredd aer yn yr ardal a thagfeydd yn ystod cyfnodau gwyliau prysur. Bydd y Gwasanaeth AHNE, mewn cydweithrediad gyda

sefydliadau eraill, yn hyrwyddo cludiant cyhoeddus fel dull o deithio i'r ardal (bysiau a Rheilffordd y Cambrian) ac yn yr ardal ei hun. Hefyd mae cyfleon i gynyddu dulliau eraill o deithio cynaliadwy a beicio yn arbennig. Bydd y Gwasanaeth AHNE felly yn hyrwyddo beicio yn benodol fel dull o deithio yn lleol.

PP 2. CYDWEITHIO I GYNNAL A GWELLA SAFON DŴR A PHRIDD YN YR ARDAL.

Er fod safon dŵr a pridd yn uchel yn yr ardal mae'n bwysig cynnal a sefyllfa a hynny a gwneud rhai gwelliannau lle bo'n bosibl. Anelir i gweithio gyda adrannau eraill Cyngor Gwynedd ac asiantaethau fel Dŵr Cymru, Cyfoeth Naturiol Cymru a Llywodraeth Cymru yn ogystal â pherchnogion safleoedd er cyflawni hyn. Credir hefyd y dylid ymgeisio am wobrau fel Y Faner Las/ Werdd er mwyn adlewyrchu safon uchel y dŵr a'r adnoddau mewn rhai lleoliadau.

PP 3. CYFYNGU AR LEFELAU SŴN A GOLAU NOS YN YR AHNE A GERLLAW A HYRWYDDO'R DEFNYDD O OLAU STRYD/ ALLANOL SY'N YNNI EFFEITHIOL AC ARDRAWIAD ISEL.

Mae tangnefedd ac awyr dywyll yn rinweddau sy'n perthyn i AHNE Llŷn ac mae'r polisi yn anelu i gyfyngu ar ddatblygiadau fyddai yn amharu ar hynny. Ar y cyfan nid yw sŵn yn broblem ond mae goleuadau presennol a rhai o'r newydd yn medru amharu ar dywyllwch y nos. Byddid felly yn argymhell amodau i reoli golau mewn cysylltiad â datblygiadau newydd a hyrwyddo perchnogion i asesu goleuadau presennol i weld os oes cyfleon i leihau golau neu cael rhai sy'n cael llai o ardrawiad.

PP 4. HYRWYDDO LEFELAU GLENDID LLEOL TRWY ANNOG AILDDEFNYDDIO, AILGYLCHU, A GWAREDU SBWRIEL YN GYFRIFOL.

Er fod rhai llecynnau bach o sbwriel o dro i dro nid yw tipio anghyfreithlon yn broblem fawr yn yr ardal er fod newid mewn trefniadau casglu sbwriel a chwtogi ar amseroedd agor canolfannau ail-gylchu lleol. bydd y gwasanaeth ahne yn cydweithio efo adrannau eraill y cyngor ac eraill fel cadw Cymru'n daclus i glirio safleoedd, addysgu perchnogion am ailddefnyddio ac ailgylchu a chymryd camau gorfodaeth pan yn angenrheidiol.

PP 5 . CODI YMWYBYDDIAETH AM EFFAITH NEGYDDOL A PHERYGLON IECHYD BAW CŴN AC ANNOG PERCHNOGION I FOD MWY CYFRIFOL.

Yn ogystal â bod yn berygl i iechyd mae baw cŵn yn ddiflas ac yn cyfleu argraff negyddol am leoliad neu lwybr. er nad oes gwybodaeth ffeithiol i gadarnhau mae'n ymddangos fod mwy o gŵn yn yr ardal ac fod hon yn dod yn fwy o broblem. bwriedir cydweithio gyda adran iechyd y cyhoedd a sefydliadau eraill i adnabod manau lle mae problemau a gweithredu ymgyrchoedd codi ymwybyddiaeth a gorfodaeth i wella'r sefyllfa.

Cynefinoedd a Bywyd Gwyllt

Ffeithiau Allweddol

Mae tair Ardal Cadwraeth Arbennig (ACA) yr AHNE, 6.6% o'r arwynebedd tir
Mae dwy Ardal Gwarchodaeth Arbennig (AGA) yr AHNE, 4.4% o'r tir
Mae 22 o Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig (SoDdGA), dros 2000 o hectarau (11% o'r arwynebedd tir) yn yr AHNE
Ceir 1 Gwarchodfa Natur Genedlaethol yn yr AHNE, sef Ynys Enlli ac 1 gerllaw sef Cors Geirch (hefyd yn safle RAMSAR)

Cyflwyniad

Mae Llŷn, yn cynnwys yr Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol Llŷn yn cynnal amrywiaeth eang o wahanol rywogaethau a chynefinoedd, rhai ohonynt yn brin ar lefel Genedlaethol ac Ewropeaidd. Er fod cyfoeth o fywyd gwyllt yn parhau mae gwaith ymchwil yn dangos fod dirywiad mawr wedi bod mewn cynefinoedd naturiol a lled naturiol yn Llŷn rhwng dechrau a diwedd y ganrif ddiwethaf. Gweler “Vegetation change in Llŷn between 1920/2 and 1987/8” - J. P Stevens (1992) am fanylion llawn.

Ceir llawer o gyfleon i weld ac astudio bywyd natur yn yr ardal yn cynnwys anifeiliaid, adar tir, adar y môr a bywyd morol. Mae'r cyfoeth o fywyd gwyllt sydd ar riniog y drws hefyd yn adnodd addysgol effeithiol y gall ysgolion cynradd ac uwchradd fanteisio arno. Daw rhai ymwelwyr i Llŷn yn arbennig i weld a mwynhau'r bywyd gwyllt tra bod llawer o ymwelwyr eraill hefyd yn mwynhau rhyw elfen ar fywyd gwyllt yr ardal tra yn aros yma. Mae bywyd gwyllt felly yn adnodd sy'n cyfrannu at apêl yr ardal i ymwelwyr ac felly yn cyfrannu at economi yr ardal.

Casglwyd llawer o wybodaeth ar rywogaethau lleol wrth baratoi Natur Gwynedd yn 2003 a chafodd yr wybodaeth yma ei diweddarau ar adegau. Hefyd mae gwybodaeth ar gael am statws nifer o'r rhywogaethau ar lefel Cymru a Gwynedd wedi bod ar gael ond yn ddiweddar (Medi 2016) cyhoeddwyd Adroddiad ar Sefyllfa Adnoddau Naturiol (State of Natural Resources Report – SoNaRR) gan Gyfoeth Naturiol Cymru. Am fwy o fanylion gweler: www.naturalresources.wales/sonarr?lang=cy .

Mae'r Adroddiad yn asesu cyflwr adnoddau naturiol Cymru a pha mor gynaliadwy y maent yn cael eu rheoli, yn ogystal ag argymell ffyrdd i greu gwelliannau ar gyfer y dyfodol. Hefyd mae'r Adroddiad yn creu cysylltiad rhwng cyflwr adnoddau naturiol Cymru a lles pobol y wlad – edrychir yn benodol ar sut mae adnoddau naturiol yn cefnogi y saith nod lleisiant yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015. Ar sail yr wybodaeth yn yr Adroddiad ar Sefyllfa Adnoddau Naturiol bydd Llywodraeth Cymru yn gosod blaenoriaethau a pholisïau ar gyfer rheoli adnoddau naturiol yn y dyfodol. Yna bydd Cyfoeth Naturiol Cymru, gan weithio gyda partneriaid, yn paratoi Datganiadau Ardal er mwyn gweithredu'r polisiau ar lefel leol.

Yn gyffredinol mae'r Adroddiad yn dangos fod cydnerthedd ecosystemau yng Nghymru yn dirywio – mae llai o amrywiaeth o gynefinoedd a rhywogaethau, maint cynefinoedd

wedi lleihau, cyflwr yn amrywio a chysylltedd wedi lleihau yn sylweddol. Mae hyn yn cael effaith ar y gwasanaethau all yr ecosystemau hyn eu ddarparu.

Daeth cyfrifoldeb penodol tuag at warchod Bioamrywiaeth ar Awdurdodau Lleol yn sgil Deddf Amgylchedd Naturiol a Chymunedau Gwledig (NERC) 2006. Fel dilyniant i hyn gosododd Deddf yr Amgylchedd 2016 ddyletswydd newydd ar bob Awdurdod Cyhoeddus i geisio cynnal a gwella bioamrywiaeth. O dan ofynion y Ddeddf bydd angen i Gyngor Gwynedd baratoi Cynllun Dyletswydd Bioamrywiaeth erbyn Mai 2017 a'i adolygu bob dwy flynedd yn dilyn hynny.

Dynodiadau Cadwriaethol

Oherwydd bod nifer o gynefinoedd a rhywogaethau prin yn yr ardal mae cyfres o ddynodiadau Ewropeaidd, Cenedlaethol a lleol mewn grym. Y prif ddynodiadau Ewropeaidd o ran cynnal a gwarchod cynefinoedd a rhywogaethau yw Ardaloedd Cadwraeth Arbennig (ACA) ac Ardaloedd Gwarchod Arbennig (AGA).

Ardaloedd Cadwraeth Arbennig - Dynodiad o dan y Gyfarwydddeb Cynefinoedd 1992 i ddiogelu cynefinoedd, planhigion ac anifeiliaid o dan fygythiad yw hwn. Dyma'r enghreifftiau gorau o gynefinoedd a rhywogaethau. Mae'r safleoedd hyn hefyd wedi eu dynodi yn Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig neu Safleoedd Gwarchod Arbennig. Mae 3 Ardaloedd Cadwraeth Arbennig yn Llŷn, sef : Clogwyni Pen Llŷn, Corsydd Llŷn a Phen Llŷn a'r Sarnau.

ACA Clogwyni Pen Llŷn: Mae'r dynodiad hwn yn eithaf eang (877 ha) a môr Iwerddon yn ffin iddo. Mae'n agored i wyntoedd a thywydd gorllewinol ac mae'r ardal yn cynrychioli yr enghreifftiau gorau o rostir arfordirol a morol a gwelltiroedd rhostir ar y Penrhyn. Dynodwyd yr ardal oherwydd ei bod yn rhyngwladol bwysig am y clogwyni a chynefinoedd cysylltiedig. Mae'r ardal yn cynnwys rhannau o nifer o Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig. Mae'r rhostir yn yr ACA mewn cyflwr boddhaol ond y clogwyni yn anfodddhaol ac yn gwella. Gorburi a thanburi oedd y prif ffactorau yn effeithio ar gyflwr y cynefinoedd ac felly ar gyfer y dyfodol mae pori cywir/ addas yn hollbwysig er cynnal a gwella cyflwr. Mae'r cyflwr o ran Brain Coesgoch ac Adar Drycin Manaw yn foddhaol.

ACA Corsydd Llŷn: Mae yma 4 safle penodol sydd tua chanol Penrhyn Llŷn gyda rhan oddi mewn yr AHNE, sef Cors Hirdre, Cors Geirch, Rhyllech Uchaf ac Abergeirch. Arwynebedd yr holl safleoedd a ddynodwyd yw 282.28 ha. Mae'r ACA hon hefyd yn cynnwys Safle Ramsar Cors Geirch ond mae'r safle honno oddi allan i AHNE Llŷn. Mae eu cyflwr o ran cynefin cors a malwod yn anffafriol – oherwydd tan buri, ymladaeniad coed a scrwb a materion rheoli dŵr. Fodd bynnag mae gwelliant wedi bod yn ddiweddar sgil prosiect LIFE + corsydd Llŷn a Môn.

ACA morol Pen Llŷn a'r Sarnau: Ardal forol eang iawn (14,604 ha) sydd yn ymestyn o Benrhyn Nefyn hyd at Afon Clarach i'r gogledd o Aberystwyth felly dim ond rhan o'r ardal sydd yn cysylltu â'r AHNE. Gweler mwy o fanylion am y dynodiad, rheolaeth ayb ar www.penllynarsarnau.co.uk.

Ardaloedd Gwarchodaeth Arbennig (AGA) - Dynodir yr ardaloedd yma o dan Gyfarwyddeb y Comisiwn Ewropeaidd ar warchod bywyd gwyllt (Y Gyfarwyddeb Adar) er mwyn cynnal cynefinoedd dau gategori arbennig o adar sef rhywogaethau prin neu dan fygythiad a rhywogaethau mudol sy'n teithio miloedd o filltiroedd i gyrraedd gwahanol leoedd - ac sydd angen manau diogel ar gyfer gorffwys. Mae 2 Ardal Gwarchod Arbennig yn yr AHNE, sef AGA Arfordir Aberdaron ac Ynys Enlli ac AGA Mynydd Cilan, Trwyn y Wylfa ac Ynysoedd Tudwal.

AGA Glannau Aberdaron ac Ynys Enlli - Mae ardal yma yn cynnwys rhan helaeth o arfordir o Borthor i Aberdaron ac yn cynnwys Ynys Enlli ac Ynysoedd Gwylanod. Mae'r arfordir amrywiol hwn yn cynnwys rhostir a glaswelltir sydd yn gynefin i amrywiaeth o blanhigion a phoblogaeth o'r Fran Goesgoch. Mae Ynys Enlli yn gartref i'r boblogaeth fwyaf o Ddrylicin Manaw yn y DU, sy'n rheswm am bwysigrwydd rhyngwladol yr ynys.

AGA Mynydd Cilan, Trwyn y Wylfa ac Ynysoedd Sant Tudwal/ Mynydd Cilan. Mae'r arfordir yma yn agored i wyntoedd o'r de-orllewin, ac mae'r clogwyni sydd yn cysgodi'r traethau yn erydu'n gyson gan gynnig clytwaith o waddod moel, a chynefinoedd morwrol a thwyni cyfoethog eu blodau. Mae yno hefyd ardaloedd sylweddol o rostiroedd sych a gwlyb, a chynefinoedd creigiog rhynglanwol o ddiddordeb morwrol, oherwydd rhwydwaith o rywogaethau prin. Mae'r rhain yn cynnwys un yn unig o ddwy boblogaeth o'r Saer Wenynen (OSMIA XANTHOMELENA) sydd o dan fygythiad. Mae'r ardal hon hefyd yn bwysig iawn yn benodol oherwydd y boblogaeth o'r Fran Goesgoch. Mae'r safle hon yn cael ei defnyddio gan 3% o boblogaeth Prydain Fawr o'r aderyn trwy dymhorau bridio a di-fridio. Mae'r clogwyni a'r ogofau yn cynnig safleoedd bridio a nythu, tra mae'r clogwyni, rhostiroedd, y morwellt, a'r porfeydd a'r caeau cyfagos yn cynnig safleoedd bwyta trwy'r flwyddyn.

Gweler Adroddiad ar Gyflwr yr AHNE 2014 am fwy o wybodaeth am y safleoedd hyn.

Gwlypdiroedd o Bwysigrwydd Rhyngwladol (RAMSAR) - Cynefinoedd tiroedd gwlyb yw'r rhain sy'n cynnal rhywogaethau amrywiol sy'n bwysig yn rhyngwladol. Mae pedair o gorsydd Llŷn wedi eu dynodi yn safle RAMSAR (Corsydd Llŷn).

Gwarchodfeydd Natur Cenedlaethol (GNC) - Mae'r Gwarchodfeydd hyn yn cynnwys cynefinoedd a nodweddion daearegol pwysig, pob un yn arbennig yn ei ffordd ei hun. Mae pob gwarchodfa hefyd yn Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig. Ceir 1 Gwarchodfa Natur Genedlaethol yn yr AHNE sef ar Ynys Enlli ac mae'r arwynebedd yn 180ha. Dynodwyd yn Warchodfa Natur Cenedlaethol oherwydd y cynefinoedd morol a rhynglanw, a Brain Coesgoch ac Adar Drycin Manaw.

Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig (SoDdGA) - Dynodir ar sail cynefin, rhywogaethau neu ddaeareg arbennig. Mae'r safleoedd yn Llŷn yn amrywio o gorsydd a dolydd i dwyni tywod a choedwigoedd. Mae cyfanswm o 22 Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig yn rhannol neu'n gyfan gwbl oddi mewn yr AHNE mae'r rhain yn cynnwys 2,188 ha (11%) o'r tirlun gwarchodedig. Nid oes SoDdGA newydd wedi ei dynodi ers 2008. Gwelir asesiad o bob SoDdGA yn yr Atodiad sydd yn cynnwys nodi nodweddion y safle, cyflwr, tueddiad a ffactorau rheoli. Gweler Adroddiad ar Gyflwr yr

AHNE 2014 am fwy o wybodaeth am y safleoedd hyn.

Lle'r oedd gwybodaeth ar gael gan Gyfoeth Naturiol Cymru am SoDDGA roedd gwelltir, rhostir, dŵr wyneb, coedlannau brasddail lled-naturiol a thwyni mewn cyflwr anfoddhaol ac yn dirywio. Doedd dim gwybodaeth am ffen a chorsydd. Roedd nodweddion gwelltiroedd gwlyb yn foddhaol yn ogystal ag ardaloedd creigiog morol a rhyng-lanw. Y prif faterion oedd yn effeithio ar y cynefinoedd hyn oedd:

- Gwelltiroedd a rhostir: tan bori, rhywogaethau ymledol a llosgi (rhostir sych)
- Corsydd, ffen a dŵr wyneb. Pori a rhywogaethau ymledol, llygredd, safon dŵr, rheoli dŵr
- Coedlannau brasddail- pori a rhywogaethau ymledol
- Arfordir (yn cynnwys clogwyni creigiog, graean, a bolderi, ardaloedd rhwng llanw, twyni tywod a phyllau mewn creigiau), pwysedd hamdden a llygredd.

Safleoedd Bywyd Gwyllt Posib - Mae'r safleoedd yma o bwysigrwydd cadwraeth lleol sylweddol ond nid oes statws statudol iddynt ar hyn o bryd. Cyfeirir atynt yn y Cynllun Datblygu Unedol ac maent wedi eu nodi ar system Wybodaeth Ddaearyddol Cyngor Gwynedd.

Nod Strategol Cynllun Rheoli o ran Bywyd Gwyllt yw:

<p>CYNNAL, GWELLA A HYBU CYNEFINOEDD A RHYWOGAETHAU ALLWEDDOL A SAFLEOEDD NATUR DYNODEDIG AHNE LLŶN ER MWYN SICRHAU PARHAD YR AMRYWIAETH CYFOETHOG O ANIFEILIAID, PRYFETACH, ADAR A PHLANHIGION.</p>

Cynefinoedd Arbennig

Bellach mae llystyfiant naturiol neu lled-naturiol, sef tir heb ei wella a'i drin yn brin yng Nghymru a Lloegr. Yr esiamplau amlycaf o diroedd fel hyn yw rhostiroedd, tiroedd gwlyb a choetiroedd ac maent i gyd yn bresennol yn Llŷn.

Nid yw coetiroedd brasddail naturiol yn nodwedd amlwg yn AHNE Llŷn ond maent yn gwneud cyfraniad at edrychiad y tirlun a bioamrywiaeth ac yn adnodd prin. Mae coedwigoedd conifer bythwyrdd wedi eu plannu ar nifer o fryniau a llethrau'r ardal. Nid ydynt yn nodwedd naturiol ond i raddau helaeth maent wedi ennill eu plwyf erbyn hyn ac mae'r effaith ar y tirlun yn amlwg pan fyddant yn cael eu torri a'u clirio.

Gwelir dadansoddiad manwl o'r holl gynefinoedd perthnasol i Llŷn yn Natur Gwynedd. Manylir ar hyn drwy nodi beth yw arwynebedd y cynefinoedd pwysicaf (blaenoriaeth Cymru/ Y DU). Mae tabl yn yr Atodiad sy'n cynnwys gwybodaeth am bresenoldeb ac arwynebedd cynefinoedd pwysig sy'n bodoli yn AHNE Llŷn.

Mae'r rhan fwyaf o'r cynefinoedd yn Llŷn wedi eu cynnwys fel cynefinoedd sy'n flaenoriaeth o ran gwarchod amrywiaeth biolegol yng Nghymru yn Adran 42, Deddf Amgylchedd Naturiol a Chymunedau Gwledig 2006. Manylir ar y cynefinoedd pwysicaf

yn yr ardal isod:

Cynefinoedd arfordirol - Mae llawer math o gynefin arfordirol yn Llŷn gan gynnwys clogwyni, llethrau, tir arfordirol, traethau a thwyni tywod. Mae'r clogwyni a llethrau yn cynnal amrywiaeth o llystyfiant ac yn gynefin pwysig i adar y môr fel y Gwylog, Llurs, y Fulfran a'r Fulfran Werdd. Mae Carreg y Llam ger Llithfaen a Thrwyn Cilan yn ardaloedd nodedig i wyllo rhai o'r adar hyn tra mae'r Pâl yn amlwg iawn ar Ynysoedd y Gwylan a'r Adar Drycin Manaw yn cartrefu ar Enlli.

Yn fwy i'r tir mae'r llystyfiant yn araf droi yn borfeydd arfordirol a rhostir sydd eto yn gartref i amrywiaeth o adar yn cynnwys Gwenoliaid y Glennydd a'r Frân Goesgoch. Mae'r tiroedd hyn hefyd yn gynefin i gacwn a rhai creaduriaid di-asgwrn cefn prin.

Mae traethau yn gynefinoedd amlwg yn Llŷn a cheir nifer o systemau twyni tywod ar hyd arfordir deheuol y penrhyn. Mae twyni tywod yn un o gynefinoedd mwyaf naturiol i'w weld ym Mhrydain ac yn gartref cyfoethog i rywogaethau prin. Mae systemau twyni yn cael eu cydnabod i fod o bwysigrwydd rhyngwladol i fywyd gwyllt; maent yn cynnwys planhigion fel moresg, amrywiaeth o ffyngau, madfallod megis madfall y tywod a nifer fawr o anifeiliaid di-asgwrn-cefn megis y gardwenynen.

Heddiw mae twyni tywod o dan fygythiad ac mae niferoedd rywogaethau yn gostwng oherwydd bod prysgwydd yn lledaenu a thwyni tywod yn gor-sefydlogi. Un rheswm am hyn yw diffyg pori'r tir. Y system dwyni ger Abersoch yw'r un amlycaf yn yr AHNE ("Y Warren"). Mae'r system yma yn dioddef yn sylweddol oherwydd pwysedd ymwelwyr yn ystod yr haf ac amryw o ddatblygiadau megis parciau carafanau, cyfleusterau parcio a glaswelltir wedi ei wella neu led wella er mwyn creu porfa neu linciau golf.

Rhostir – Mae rhostiroedd yn nodwedd amlwg a phwysig yn Llŷn ac mae rhostiroedd gwlyb, sych, isel ac arfordirol i'w cael yma. Maent yn gynefin a nodwedd ar y tirlun ac hefyd yn cyfrannu ar lefel hanesyddol, diwylliannol ac fel adnodd hamdden (mae llawer o rhostiroedd yr ardal yn diroedd comin sydd yn egluro paham nad ydynt wedi eu gwella er mwyn amaethu). Mae'r rhostiroedd yn cynnal amrywiaeth eang o borfa a phlanhigion diddorol megis Rhosyn y Graig yn ychwanegol i grug a'r eithin brodorol sydd mor lliwgar yn Awst a Medi.

Mae'r rhostiroedd arfordirol yn bwysig yng nghyd-destun Ewropeaidd oherwydd eu bod yn nodweddiadol o rhostiroedd gorllewinol sydd wedi prinhau yn sylweddol iawn ers yr Ail Ryfel Byd. Bellach dim ond 0.3% o arwynebedd y DU sydd yn rhostir isel. Gwnaed llawer o waith cynnal, rheoli, adfer a gwella mynediad i'r rhostiroedd lleol dan brosiect Cadw'r Lliw yn Llŷn. Datblygwyd y prosiect gan bartneriaid yn cynnwys CYMAD, Cyngor Cefn Gwlad Cymru, RSPB a Chyngor Gwynedd.

Glaswelltir a gweirgloddiau – y prif ddefnydd tir yn yr ardal yw porfeydd amaethyddol. Mae llawer iawn o'r glaswelltiroedd naturiol wedi eu colli yn dilyn y chwyldro amaethyddol a fu'n gyfrifol am glirio, draenio a gwella tiroedd. Yn ddiweddar mae bygythiad newydd i laswelltir naturiol gan ymlediad scrwb, rhedyn a gweiriau bras o ganlyniad i ddiffyg pori. Dim ond llecynnau bychain o laswelltir naturiol a geir ar ôl erbyn hyn sef tir anodd ei drin megis tir gwlyb neu dir serth ac ymylon ffyrdd. Mae'r

tiroedd naturiol hyn yn gartref i gyfoeth o fywyd gwyllt; planhigion megis pengaled, llygaid llo mawr, briallu Mair a perwallt y gwanwyn, adar megis yr ehedydd a'r gylfinir, gloynnod byw, a llawer o ymlusgiaid a phryfetach.

Mae'r glaswelltiroedd pwysicaf wedi eu dynodi fel Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig ac mae cytundebau rheoli yn ei lle ar gyfer rhai ohonynt. Hefyd oherwydd ei brinder mae glaswelltir heb ei drin a gweirgloddiau gwair yn destun taliadau sylweddol o dan gynlluniau amaeth-amgylchedd fel Glastir.

Coetiroedd a choed - Mae coedwigoedd brasddail yn brin iawn yn yr AHNE ac mae'r rhai pwysicaf, a'r rhai dan fygythiad, wedi eu gwarchod gan Orchmynion Diogelu Coed. Y bygythiad mwyaf i'r coed hyn yw datblygiadau newydd fyddai'n gofyn am dorri coed, diffyg rheolaeth gywir yn arwain at ddirywiad ac afiechydon megis darfyddiad derw a chlefyd llwyfen yr Iseldiroedd.

Prin yw coetiroedd collddail cynhenid yn cynnwys coed megis derw, ynn, cyll, bedw a chriafol yn yr AHNE. Erbyn hyn dim ond manau bychan, gwasgaredig iawn o goedlannau collddail lled-naturiol sydd yma ar lethrau, ochrau dyffrynnoedd, coridorau afonydd ac ar diroedd yr ystadau. Mae'r goedlannau hyn yn cyfrannu at y tirlun ac yn gynefinoedd sydd yn cynnal cyfoeth o rywogaethau yn cynnwys mwsoglau a chen prin. Un o'r goedlannau naturiol pwysicaf yw'r goedwig hynafol ger Plas yn Rhiw. Prin hefyd yw'r coedwigoedd cymysg - o goed brasddail a choniffer ond mae cynnydd mewn arwynebedd fel mae ymdrechion i reoli a lleihau ar y coed coniffer.

Mae ardaloedd o goed coniffer yn amlwg iawn ar rai o lechweddau yr ardal megis Garn Fadrun, Garn Boduan, Mynydd Rhiw, Nant Gwrtheyrn a Moel Penllechog. Ychydig o gyfraniad a wna'r rhain fel cynefin a bydd y tirlun yn cael ei adael yn foel pan gant eu torri. Mae cyfleon ar gyfer ail blannu'r ardaloedd hyn gyda choed brodorol.

Mae gwarchodaeth a rheolaeth gywir o goedwigoedd yn hanfodol i'w lles tymor hir. Un bygythiad i rai coetiroedd yw rhododendron ponticum a all ymledu'n gyflym gan atal tyfiant naturiol y goedwig. Bygythiad arall yw pori dwys sydd yn dirywio'r coetir yn laswellt gwael wrth i'r coed farw o henaint a dim coed ifanc yn tyfu.

Mae nifer o gyrff yn gweithredu o ran gwarchod, cynnal, rheoli a hyrwyddo coed a choedlannau yng Nghymru, yn cynnwys Pen Llŷn sef:

- **Coed Cadw** ("Woodland Trust") – Elusen sy'n anelu i warchod a hyrwyddo coed cynhenid ac ysbrydoli pawb i werthfawrogi a mwynhau coed a choedlannau. Anelir i warchod coed hynafol, adfer coedlannau a chreu coedlannau newydd.
- **Coed Cymru** - Menter ar gyfer Cymru gyfan, i hyrwyddo rheolaeth coetiroedd llydanddail a'r defnydd o bren caled. Rhoddir cymorth diduedd am ddim i ffermwyr, perchnogion coetiroedd a rheolwyr, grwpiau cymunedol a busnesau pren

Ychydig o **fawndir a chorsydd** sydd yn yr AHNE ei hun. Maent yn gynefinoedd pwysig i amrywiaeth eang o blanhigion ag anifeiliaid, a hefyd yn adnodd amgylcheddol pwysig trwy sugno nwyau tŷ gwydr a phuro dŵr trwy dynnu gormodedd o faetholion a

gwaddodion. Collwyd llawer o diroedd gwlyb drwy amaethyddiaeth ddwys a gweithgareddau megis sychu tir a llygru dŵr gyda gwrteithiau.

Mae Cors Geirch, sydd yn ymestyn o Rydyclafdy i lawr i gyfeiriad Edern ar yr arfordir gogleddol yn fawndir o bwysigrwydd rhyngwladol ac fe ddynodwyd y mawndir yma yn Warchodfa Natur Cenedlaethol. Mae'r hesg, mwsogl a'r blodau tal megis llafnlys mawr yn tyfu ar y safle sy'n gynefin prin ar gyfer anifeiliaid di-asgwrn cefn yn cynnwys y falwen droellog, gwas y neidr, y neidr ac amffibiaid fel y llyffant. Dynodwyd Cors Geirch, a chorsydd eraill Llŷn (Cors Hirdre, Rhyllech Uchaf ac Aber Geirch) yn safle RAMSAR ac Ardal Cadwraeth Arbennig a bellach mae prosiect uchelgeisiol dan nawdd LIFE + i adfer a chynnal y corsydd hyn.

Tiroedd gwlyb - yn ôl Arolwg Cynefinoedd 1990 Cyngor Cefn Gwlad Cymru mae Llŷn o ddiddordeb arbennig oherwydd cyfres o dir lleidiog cyfoethog sydd yn ardaloedd canolog Llŷn, yn cynnwys yr Afon Geirch a hefyd o amgylch yr Afon Penrhos. Mae arolwg 1995 ar Warchodfa Natur Leol Lôn Cob Bach Pwllheli yn datgan "diddordeb uchel" mewn ymestyn y Warchodfa i gynnwys ardal yn amgylchynu'r Afon Penrhos oherwydd bod yr ardal yn ymddangos i gynnwys cyfoeth o fywyd gwylt.

Terfynau caeau - Mae waliau cerrig, gwrychoedd ac yn arbennig cloddiau yn nodweddiadol amlwg ar dirlun Llŷn ac maent hefyd yn gynefinoedd pwysig yn ogystal â bod yn nodweddiadol amlwg ar y tirlun. Ceir amrywiaeth o fywyd gwylt yn ddibynnol ar y terfynau hyn a po hynaf y terfyn y mwyaf cyfoethog yw'r bywyd gwylt. Mae rheoliadau yn bodoli i warchod gwrychoedd (Rheoliadau Gwrychoedd) tra mae cynlluniau amaeth-amgylchedd yn gymorth i gynnal ac adfer terfynau traddodiadol eraill.

Ymylon ffyrdd - dyma gynefin lled-naturiol sy'n bwysig o ran cadwraeth natur am amryw o resymau. Maent yn ffynhonnell fwyd ac yn gysgodfa sydd yn cynnal coridorau bywyd gwylt heb lawer o ymyrraeth. Er hynny, mae problem o ran planhigion estron ymledol megis Canglwm Siapaneaidd mewn rhai mannau. Mae Cyngor Gwynedd yn cadw cofrestr o ymylon ffyrdd a diddordeb cadwraeth natur, yn cynnwys nifer yn ardal AHNE Llŷn. Mae'r cynefin hwn hefyd yn cael ei gynnwys yn Natur Gwynedd.

Cynefinoedd morol - Oherwydd pwysigrwydd amryw o gynefinoedd a rhywogaethau morol yn ardal Llŷn a'r Sarnau, er enghraifft y riffiau a'r aberoedd, mae'r ardal wedi cael ei ddynodi yn Ardal Cadwraeth Arbennig (ACA) o dan Gyfarwydddeb Cynefinoedd a Rhywogaethau Ewropeaidd. Mae'r riffiau yn cefnogi amrywiaeth eang o gymunedau fflora a ffawna yn cynnwys amrywiaeth o goedwigoedd gwymon, sbyngau a chwistrellau môr. Mae gwybodaeth bellach ar gael yng Nghynllun ACA Pen Llŷn a'r Sarnau a safle we www.penllynarsarnau.co.uk.

Rhywogaethau Allweddol

Mae natur lonydd a di-lygredd Llŷn yn sicr wedi cyfrannau at barhad llawer o rywogaethau sydd bellach yn cael eu hystyried fel rhai prin yn ynysoedd Prydain. Mae Natur Gwynedd (2004) yn diffinio'r rhywogaethau sy'n bwysig yng Ngwynedd ac o hynny adnabyddwyd rhai sydd yn benodol bwysig i'r AHNE ym mhob categori mamaliaid, pysgod, adar, ymlusgiaid, creaduriaid di-asgwrn cefn a phlanhigion – gweler

yr Atodiad am y tabl llawn.

Nid oedd gwybodaeth am niferoedd y rhywogaethau a nodir yn benodol ar gyfer AHNE Llŷn wrth adolygu'r Cynllun Rheoli

Mamaliaid - Mae amrywiaeth o famaliaid prin yma yn Llŷn a'r AHNE sydd wedi eu hadnabod fel rhai blaenoriaeth:-

- Y Dyfrgi - cynnydd wedi bod yn yr ardal, presennol yn afon Soch a dangosodd arolygon diweddar ei fod yn defnyddio cynefinoedd arfordirol yn Llŷn.
- Y Ffwlbarth - presennol ond diffyg gwybodaeth am leoliad a niferoedd.
- Ysgyfarnog - presennol ond diffyg gwybodaeth am leoliad a niferoedd.
- Llygoden ddŵr - arolygon diweddar yn awgrymu fod Llŷn yn gadarn le ond diffyg gwybodaeth fanwl.
- Ystlum bedol leiaf - clwydfannau yn Llŷn ond dim gwybodaeth fanwl

Rhywogaethau morol - Mae dyfroedd arfordirol Llŷn yn llawn bywyd morol. Mae'r morloi llwyd yn gyffredin i'r ardal (ar lannau Enlli yn arbennig) yn ogystal â dyfrgwn, llamhidyddion harbwr a dolffiniaid trwynbwl. Mae lleoliad a nodweddion arbennig y bae a mynediad da i ddŵr dwfn oddi ar Ynys Enlli, yn gynefin addas i'r dolffin Risso.

Mae'r morloi llwyd a'r dolffin trwynbwl yn rywogaethau sydd yn cael eu cydnabod yng Nghynllun Gweithredu Bioamrywiaeth DU a hefyd yn cael ei gwarchod trwy gyfarwydddeb Undeb Ewropeaidd 'Cynefinoedd a Rhywogaethau'. Mae Grŵp ACA Bae Ceredigion wedi paratoi Cynllun Rheoli ar gyfer y rhywogaethau yma'n benodol ac yn gweithio'n agos gyda'r grwpiau a'r mudiadau trwy fforymau fel Grŵp Dolffiniaid Cymru (Welsh Cetacean Group) i rannu gwybodaeth. Mae Cynllun Rheoli ACA Pen Llŷn a'r Sarnau yn rhoi sylw manwl i gynefinoedd yr ACA yn ogystal â rhywogaethau.

Adar - Mae Penrhyn Llŷn yn gynefin i amrywiaeth helaeth o adar tir ac adar môr, rhai ohonynt yn rhywogaethau prin. Soniwyd am rai o'r rhain eisoes ond ymysg y rhai pwysicaf mae'r Fran Goesgoch a welir ar logo AHNE Llŷn. Yn 2002 roedd 67 o safleoedd a pharau yng Ngwynedd ond nid oes gwybodaeth am faint yn union sydd yn yr AHNE. Mae yma rywogaethau eraill o adar o bwysigrwydd Ewropeaidd hefyd gan gynnwys Y Pâl, Gwylog, Mulfran a'r Aderyn Drycin Manaw.

Ymysg adar tir pwysig yr ardal mae'r Dylluan Wen – amcangyfrifir fod tua 20 pâr yn nythu yng Ngwynedd ar gyfartaledd a Phen Llŷn yn un o gadarnleoedd. Hefyd, er wedi prnhau'n sylweddol mae'r gornchwiglen yn bresennol yma ond diffyg gwybodaeth am leoliad a niferoedd.

Anifeiliaid di asgwrn cefn - Eto mae anifeiliaid di-asgwrn cefn nodedig yn byw yn ardal Llŷn, er nad oes sicrwydd fod rhai oddi mewn ffin yr AHNE ei hun. Mae gwybodaeth fanwl yn yr atodiad ond ymysg y rhywogaethau prin mae:

- Brith y Gors, sef glöyn byw o liw oren, aur a du sydd dan fygythiad ac yn prnhau - presennol yn Cors y Wlad a Chors Gyfelog ger ffin yr AHNE.

- Pryf Lladd- presennol yng Nghors Geirch ger ffin yr AHNE ac yn ôl adroddiadau yn Cilan a Nefyn ar un adeg. Ei gynefin naturiol ar dir heb ei drin a rhostir wedi prnhau.

Planhigion - Mae amrywiaeth fawr o flodau a phlanhigion gwyllt yn Llŷn. Yn y gwanwyn bydd ochrau ffyrdd gwledig yr ardal yn gyforiog o flodau gwyllt lliwgar fel bysedd y cŵn, blodyn neidr, moron gwyllt a briallu. Ar hyd y cloddiau mae'r eithin yn amlwg iawn a hefyd y ddraenen wen a'r ddraenen ddu. Ar hyd y gelltydd môr mae'r serynnen wanwyn las a'r glustog fair llachar yn gynnar yn yr haf.

Ar y rhostiroedd fel Mynydd Tir y Cwmwd a'r Eifl mae'r eithin mân cynhenid a'r grug yn lliwgar ac yn drawiadol iawn ddiwedd yr haf. Ymysg y planhigion eraill pwysig yn yr ardal mae clychau'r gog sy'n bresennol ar rai o lethrau megis yn ardal Llanaelhaearn a gwelir rhai math o degeirian ar gorsydd yr ardal.

Materion Allweddol

Ar ôl asesu tueddiadau a dogfennau polisi ayb credir mai'r materion allweddol ar gyfer cyfnod y Cynllun Rheoli (2015-20) fydd y canlynol:

Newid hinsawdd

Bellach mae tystiolaeth pur gadarn fod newid graddol yn hinsawdd y byd yn sgil cynnydd mewn tymheredd. Allyriadau o nwyno tŷ gwydr a CO₂ yn benodol sy'n gyfrifol am hyn trwy niweidio'r haen oson a newid cyfansoddiad yr aer. Mae CO₂ yn cael ei arllwys i'r awyr trwy losgi tanwyddau ffosil, gweithfeydd a diwydiannau a llygredd o foduron, loriau, llongau ac awyrennau ayb. Er nad oes tystiolaeth leol am newid hinsawdd mae'n wir dweud fod newidiadau bychan i'w gweld yn y tymhorau sydd yn ymddangos i gadarnhau effeithiau newid hinsawdd.

Mae tystiolaeth wyddonol yn rhagweld mai effeithiau cynhesu byd eang fydd cynnydd graddol mewn tymheredd aer a dŵr y môr. Bydd hyn yn ei dro yn arwain at newid tymhorol – a'r farn o ran Prydain yw y bydd hafau yn gynhesach ond gwlypach, gaeafau yn llai oer ac eto yn wlypach a chyfnodau amlach o dywydd anarferol – glaw mawr, gwyntoedd a dyddiau o wres.

Yn sicr bydd newid hinsawdd yn dylanwadu ar fioamrywiaeth trwy amharu ar rhai rhywogaethau a chynfinoedd. Bydd y newidiadau yn golygu y bydd rhai rhywogaethau cynhenid dan fygythiad tra bydd rhai rhywogaethau eraill yn ffynnu a rhai rhywogaethau newydd yn ymddangos. Hyd yma nid oes llawer o wybodaeth na thystiolaeth o ran newidiadau sy'n debygol o ran bioamrywiaeth yn ardal hon.

Mae'r lle i'r AHNE chwarae rhan o ran newid hinsawdd trwy annog a hyrwyddo mesurau i lleihau allyriant CO₂ trwy arbed ynni, creu ynni adnewyddol ar raddfa addas, teithio mwy cynaliadwy ayb. Hefyd mae angen codi ymwybyddiaeth am newid hinsawdd ac effeithiau tebygol ar yr ardal.

Amaethyddiaeth

Yn y gorffennol mae amaethyddiaeth wedi cael effaith eithaf sylweddol ar fywyd gwyllt trwy wledydd Prydain. Roedd y diwydiant yn cael ei yrru gan bwysedd i gynhyrchu mwy o gynnyrch am bris rhesymol ac roedd grantiau ar gael i sychu tir gwlyb, aredig a thrin tir, tynnu cloddiau ayb. Hefyd roedd defnydd eang o chwynladdwyr, pla-laddwyr a gwrteithiau yn ail hanner y ganrif ddiwethaf. Mae astudiaethau wedi dangos fod hyn wedi cael ardrawiad sylweddol ar fywyd gwyllt yn cynnwys adar.

Dechreuodd pethau newid tua diwedd y ganrif ddiwethaf. Gyda gwaith ymchwil, gwybodaeth ffeithiol ac arbenigedd daeth sylweddoliad fod gor-gynhyrchu a gor-ddibyniaeth ar gemegolion ac effeithiau hynny. Ers hynny mae cynlluniau amaeth-amgylcheddol amrywiol wedi eu cyflwyno oedd yn rhoi grantiau tuag at waith amgylcheddol fel creu a glanhau llynnoedd, codi cloddiau, adfer waliau a phlannu gwrychoedd. Mae'r cynlluniau hyn, a'r cynllun Glastir presennol (a'r Taliad Sengl sy'n gosod amodau traws- gydymffurfio) yn sicr o fudd i gynefinoedd a bywyd gwyllt trwy Gymru.

Fodd bynnag mae rhai gweithgareddau amaethyddol yn parhau i gael ardrawiad ar gynefinoedd a rhywogaethau. Y prif weithgareddau amaethyddol a allai gael effaith ar gynefinoedd, dŵr a bywyd gwyllt yn ystod cyfnod y Cynllun Rheoli yw:

- Pori a lefelau stocio (tan bori a/neu gor bori yn medru bod yn niweidiol)
- Slyri yn mynd i gyrsiau dŵr, nentydd ac afonydd
- Gwrteithiau artiffisial yn all-lifo i nentydd ac afonydd (nitrogen)
- Pla-laddwyr a chwynladdwyr
- Mwy o arbenigol mewn un math o ffermio mewn ffurf mwy dwys.

Grantiau a Prosiectau Amgylcheddol

Gall prosiectau helpu i gynnal, adfer a gwella rheolaeth o gynefinoedd a thrwy hynny darparu ar gyfer rhywogaethau penodol.

Yn y gorffennol cafwyd prosiectau fel Natur Gwynedd, Tirlun Llŷn a phrosiect y Gronfa Natur yn Llŷn a wnaeth lawer i wella rhai cynefinoedd yn Llŷn - yn arbennig terfynau traddodiadol, pyllau a llynnoedd a rhostiroedd. Hefyd mae'r Gronfa Datblygu Cynaliadwy sy'n gysylltiedig â dynodiad yr AHNE wedi cefnogi prosiectau llesol i fywyd gwyllt ar raddfa lai fel Caeau Tan y Bwlch a Morwellt Porthdinllaen. Y gobaith yw y gellir datblygu prosiectau eraill tebyg yn y dyfodol er budd bioamrywiaeth lleol.

Yn ogystal â grantiau amaethyddol Glastir mae grantiau wedi eu darparu gan Coed Cadw a Coed Cymru er mwyn gwella coedlannau presennol trwy gyflwyno mwy o goed cynhenid a gwell rheolaeth.

Planhigion ymledol

Yn ddiweddar mae planhigion ymledol a phlanhigion ymledol estron wedi dod yn fwy o broblem yn yr ardal. Er nad oes gwybodaeth benodol i gefnogi y farn yw fod arwynebedd o redyn wedi ymledu yn sgil lefelau stocio is mewn ar rai tiroedd – e.e ochrau brynau a hefyd llecynnau bach o dir ddim yn cael eu ffermio bellach. Hefyd mae cyfyngiad ar y defnydd o'r chwynladdwr Asulam a bygythiad y bydd yn cael ei wahardd yn gyfan gwbl. Yr arwyddion felly yw bydd rhedyn yn ymledu ymhellach gan amharu ar gynefin fel rhostir a thir pori garw a'r rhywogaethau sydd yn byw yn y mannau hynny.

Prin yw'n enghreifftiau o Ganglwm Siapaneaidd ("Japanese Knotweed") ar hyn o bryd ond mae cynnydd wedi ei weld yn y degawd diwethaf. Oherwydd gwytnwch y planhigyn ymledol hwn, ei allu i ymledu a'r ffaith nad oes unrhyw gynllun na phrosiect penodol i'w ddifa mae'n debygol y bydd yn cynyddu gan amharu ar blanhigion cynhenid.

Cynyddu hefyd mae'r Jac y Neidiwr ("Himalayam Balsam") a hynny ar raddfa gyflym. Mae'r planhigyn yn ymledu trwy daflu ei had ymhell ac mae'n hoff o fannau gwlyb fel ochrau afonydd – felly gall yr had deithio ymhell. Mae Jac y Neidiwr bellach wedi ymledu yn sylweddol mewn rhai dyffrynnoedd a mannau gwlyb yn Llŷn a gyda'r potensial i ymledu llawer ymhellach.

Rheoliadau Amgylcheddol

Mae nifer o ddynodiadau Ewropeaidd yn berthnasol i nifer o safleoedd yn Llŷn yn cynnwys yr Ardaloedd Cadwraeth Arbennig, Ardaloedd Gwarchod Arbennig a safleoedd Ramsar. Mae Brexit yn creu ansicrwydd mawr ynglŷn â dyfodol y dynodiadau hyn sydd yn cynnig cynhaliaeth a gwarchodaeth i'r safleoedd dan sylw.

Yn ogystal, mae rheoliadau Ewropeaidd ynglŷn â phlaladdwyr a chwynladdwyr yn berthnasol i Brydain ac wedi eu creu er mwyn gwarchod rhywogaethau a chynefinoedd.

Mae ansicrwydd mawr felly o ran y dyfodol a bydd yn bwysig arolygu'r sefyllfa a chael yr wybodaeth ddiweddaraf. Efallai y gellir ystyried dynodiadau cadwriaethol cenedlaethol neu leol i gymryd lle'r rhai Ewropeaidd os na fyddent yn berthnasol i Brydain yn y dyfodol.

Gwasgfa ariannol

Mae cwtogi ariannol ar wariant cyhoeddus blynyddoedd ers 2008/9 yn dilyn helynt y banciau. Mae hyn wedi cael effaith sylweddol ar wahanol sefydliadau ac adrannau cyhoeddus yn cynnwys yr Awdurdodau Lleol a chyrrff cadwriaethol fel Cyfoeth Naturiol Cymru (a'i ragflaenwyr Cyngor Cefn Gwlad Cymru, Y Comisiwn Coedwigaeth ac Asiantaeth yr Amgylchedd).

Mae toriadau ariannol sylweddol wedi bod yn Nghyngor Gwynedd dros y blynyddoedd a'r mwyaf yn dilyn ymarferiad Her Gwynedd yn 2015. Mae'r toriadau wedi cael effaith ar nifer o wasanaethau yn cynnwys Cefn Gwlad a Mynediad a'r Uned Bioamrywiaeth gan olygu lleihad mewn staff a chyllidebau. Effaith hyn ydi lleihau staff, gorfod blaenoriaethu

gwaith a chanolbwyntio ar waith statudol yn unig ar draul datblygu a gweithredu prosiectau, hyrwyddo ayb.

Datblygiadau newydd

Mae datblygiadau newydd yn gallu amharu ar gynefinoedd a rhywogaethau, yn cynnwys tai, siediau, datblygiadau amaethyddol, gwelliannau ffordd ayb. Wrth gwrs mae'n rhaid i'r holl ddatblygiadau hyn dderbyn hawl cynllunio trwy'r broses ffurfiol ac felly byddent yn cael eu hasesu gan wahanol adrannau y Cyngor (yn cynnwys yr Uned Bioamrywiaeth a'r Gwasanaeth AHNE pan yn berthnasol) a Chyfoeth Naturiol Cymru. Gellir felly wrthwynebu datblygiadau fyddai yn niweidiol i fywyd gwyllt neu argymell amodau i'r cysylltu i'r hawl cynllunio.

Nid oes unrhyw safleoedd o faint sylweddol wedi eu dynodi ar gyfer datblygu yn ardal Llŷn yng Nghynllun Datblygu Gwynedd. Ar y cyfan felly nid oes pryderon mawr am effaith datblygiadau newydd ar fywyd gwyllt yr ardal.

POLISIAU

BP 1. HYRWYDDO GWARCHODAETH A RHEOLAETH ADDAS O GYNEFINOEDD ALLWEDDOL LLŷN.

Mae amrywiaeth eang o gynefinoedd yn bodoli yn AHNE Llŷn sydd yn adlewyrchiad o'r tirwedd a'r arfordir amrywiol a welir yn yr ardal. Bellach mae llystyfiant naturiol neu lled-naturiol, sef tir heb ei wella a'i drin yn brin yng Nghymru a Lloegr. Yr esiamplau amlycaf o diroedd fel hyn yw rhostiroedd, tiroedd gwlyb a choetiroedd ac maent i gyd yn bresennol i ryw raddau yn Llŷn. Gwelir dadansoddiad manwl o'r holl gynefinoedd perthnasol yn Natur Gwynedd ond yn fras mae'r cynefinoedd allweddol yn cynnwys cynefinoedd arfordirol amrywiol (traethau, clogwyni, twyni tywod ayb), rhostir, glaswelltir a gweirgloddiau, coetiroedd a choed, mawndir a chorsydd, terfynau caeau ac ymylon ffyrdd a chynefinoedd morol.

BP 2. RHOI SYLW ARBENNIG I WARCHOD, RHEOLI A HYRWYDDO DEFNYDD ADDAS O DIROEDD COMIN YN LLŷN.

Mae tir comin yn nodwedd bwysig yn yr AHNE ac yn ffurfio cynefin gwerthfawr gan ei fod yn dir heb ei drin i raddau helaeth, hefyd yn cynnig cyfleon mynediad (ond nid ydynt mewn perchnogaeth cyhoeddus). Ceir cyfanswm o 30 safle i gyd dros arwynebedd sylweddol o dir ac mae hawliau amrywiol ynghlwm â'r gwahanol safleoedd (e.e pori, casglu coed tân). Rhostir neu dir pori garw yw llawer o'r tir ac ychydig o reolaeth sydd wedi bod ar rai safleoedd gan olygu fod y tir wedi tyfu yn wyllt a rhedyn yn gyffredin. Mae rhai tiroedd comin yn nwylo'r Ymddiriedolaeth genedlaethol ac wedi elw o hynny a chynlluniau megis gan Bartneriaeth Tirlun Llŷn sydd wedi clirio gor-dyfiant ac ail gyflwyno pori.

BP 3. GWARCHOD, CYNNAL A GWELLA RHYWOGAETHAU BYWYD GWYLLT LLŷN YN ARBENNIG Y RHAI A DDYNODWYD DAN DDEDDFAU EWROPEAIDD NEU YN RHAI O BWYSIGRWYDD UCHEL IAWN YN NEDDF ANCG 2006 A GWRTHWYNEBU UNRHYW DDATBLYGIADAU

NIWEIDIOL.

Mae yna gyfoeth o fywyd gwyllt a gwahanol rywogaethau yn AHNE Llŷn ac mae natur lonydd a di-lygredd yr ardal yn sicr wedi cyfrannau at barhad llawer o rywogaethau sydd bellach yn cael eu hystyried fel rhai prin yn ynysoedd Prydain. Mae rhai rhywogaethau wedi ei dynodi er gwarchodaeth dan ddeddfwriaeth Ewropeaidd ac eraill o bwysigrwydd uchel iawn yn Neddf Amgylchedd Naturiol a Chymunedau Gwledig 2006 (NERC Act). Mae'r rhain wedi ei rhannu yn famaliaid, adar, pysgod, ymlusgiaid ag amffibiaid, anifeiliaid di-asgrwn cefn, planhigion falgwlaidd, cen, mwsoglau a llysiâu'r afu, ffwng, rhawn yr ebol a rhywogaethau morol. Mae nifer o'r rhain yn bresennol yn Llŷn.

BP 4. CEFNOGI PROSIECTAU I GREU A GWELLA CYSYLLTIAD RHWNG SAFLEOEDD PWYSIG O RAN CYNEFIN A BYWYD GWYLLT.

Mae cysylltedd ecolegol rhwng cynefinoedd a symudiad rhywogaethau trwy'r tirlun yn holl bwysig i les tymor hir bioamrywiaeth. Bydd y Gwasanaeth AHNE, Cyngor Gwynedd ac asiantaethau eraill yn rhoi blaenoriaeth i gefnogi a datblygu cynlluniau a prosiectau i gryfhau cysylltedd a datblygu cysylltiadau newydd oherwydd hynny. Bydd hyn yn dilyn ymlaen ar nifer o brosiectau a wireddwyd yn ddiweddar gan Partneriaeth Tirlun Llŷn. Rhoddir arweiniad ar flaenoriaethau lleol mewn dogfennau fel Natur Gwynedd, Strategaeth Cysylltedd Arfordirol Llŷn (2013) ac Awdit Bywyd Gwyllt Llŷn (2013).

BP 5. RHOI BLAENORIAETH I ASESU EFFEITHIAU POSIBL NEWID HINSAWDD AR GYNEFINOEDD A RHYWOGAETHAU BYWYD GWYLLT CYNHENID YR ARDAL A MESURAU POSIB I DDYGYMOD Â HYNNY.

Bellach fe brofwyd fod newid hinsawdd yn cymryd lle ac fod hynny yn mynd i gael effaith ar gynefinoedd a bywyd gwyllt. Credir ei bod yn bwysig cymryd camau i geisio rhagweld be fydd effaith newid hinsawdd ar AHNE Llŷn fel y gellir adnabod mesurau i'w cymryd i ymateb i hynny. Bydd angen ystyried gwybodaeth arbenigol yn y maes gan sefydliadau fel Cyfoeth Naturiol Cymru (Adroddiad o Gyflwr Adnoddau Naturiol), Partneriaeth Bioamrywiaeth Cymru, Y Gymdeithas Frenhinol dros Warchod Adar ayb.

BP 6. CYDWEITHIO MEWN PARTNERIAETH AR BROSIECTAU I DRIN RHYWOGAETHAU YMLEDOL CYNHENID AG ESTRON A CHODI YMWYBYDDIAETH AMDANYNT A'R FFORDD O'U TRIN A'U GWAREDU.

Yn hanesyddol roedd rhedyn yn cryn broblem yn yr ardal hon – mae'n tueddu i dyfu ar dir mynyddig a mygu planhigion eraill. O'r 1960au ymlaen hefo chwynladdwyr mwy effeithiol a phori mwy dwys bu lleihad yn yr arwynebedd o redyn ond yn ddiweddar mae cynnydd unwaith eto oherwydd lefelau stocio llai dwys a chyfyngiadau ar chwistrellu (mae'n bosibl y bydd y chwynladdwyr mwyaf effeithiol yn cael ei wahardd yn fuan). Bwriedir cefnogi cynlluniau i godi ymwybyddiaeth a threialu dulliau o reoli rhedyn.

Y planhigion ymledol estron amlycaf yw canclwm siapaneaidd a jac y neidiwr gyda rhai

ardaloedd bychan o rododendron. Hyd yma nid yw'r rhywogaethau hyn wedi ymledu yn sylweddol er fod cynnydd wedi bod o ran safleoedd ac arwynebedd – yn enwedig o ran jac y neidiwr. Anelir i gydweithio er targedu safleoedd penodol, codi ymwybyddiaeth perchnogion tir a chynnal hyfforddiant.

- BP 7.** CODI YMWYBYDDIAETH A GWELLA DEALLTWRIAETH AM GYNEFINOEDD A BYWYD GWYLLT O BWYSIGRWYDD YN LLŶN A HYRWYDDO GWIRFODDOLWYR I GYMRYD RHAN MEWN PROSIECTAU RECORDIO A CHADWRAETH.

Gwybodaeth gyffredinol iawn sydd gan y rhan fwyaf o bobol leol ac ymwelwyr am gynefinoedd pwysig Llŷn a'r cyfoeth o fywyd gwyllt sydd yn yr ardal. Heb wybodaeth a dealltwriaeth o arferion rhywogaethau ni ellir eu gwerthfawrogi a cheisio cymryd camau fydd er lles iddynt. Credir fod lle i weithio gyda mudiadau cadwriaethol fel Cyfoeth Naturiol Cymru, Yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol, y Gymdeithas Frenhinol dros Warchod Adar, Gwasanaeth ACA Pen Llŷn a'r Sarnau ayb i codi ymwybyddiaeth a dealltwriaeth yn pobol gan gynnwys plant ysgol.

- BP 8.** GWELLA YMWYBYDDIAETH AM GYFRANIAD CYNEFINOEDD A RHYWOGAETHAU MEWN DARPARU GWASANAETHAU AMGYLCHEDDOL A BUDDION Y GWASANAETHAU HYNNY O RAN IECHYD A LLES.

Mae'r amgylchedd naturiol, yn cynnwys bywyd gwyllt a chynefinoedd, yn darparu ystod o wasanaethau ecosystem i bobol a chymunedau. Mae bioamrywiaeth yn cyfrannau at bethau fel puro dŵr, amsugno CO₂, ffrwythlondeb pridd, peillio ayb. Er fod ymwybyddiaeth ynglŷn â hyn yn cynyddu yn raddol mae llawer eto i'w wneud o ran ymwybyddiaeth cyhoeddus cyffredinol ac ymysg arbenigwyr yn y maes iechyd a lles. Gall y Gwasanaeth AHNE, a phartneriaid eraill, gynorthwyo i wneud hynny ac efallai ddatblygu a gweithredu prosiectau ar y cyd.

Gwaith, Cynnyrch a Sgiliau

Gwybodaeth Allweddol

(Ffigyrau 2011 wedi eu haddasau ar gyfer ardal yr AHNE)

- * Roedd lefelau diweithdra yn is yn yr AHNE na lefelau Gwynedd a Chymru.
- * Roedd lefelau hunangyflogaeth yn sylweddol uwch na'r lefel yng Ngwynedd a Chymru.
- * Gwelwyd gostyngiad mewn lefelau cyflogaeth mewn perchnogaeth tir, gweithgynhyrchu a'r sector gyhoeddus ers 2001.
- * Roedd swyddi mewn amaethyddiaeth a choedwigaeth yn cyfrif am ychydig dros 8% o gyfanswm cyflogaeth, tra bod y sector twristiaeth yn cyfrif am ychydig dros 17%.
- * Roedd gwariant ymwelwyr yn yr AHNE wedi cynyddu 5% ers 2006
- * Bu cynnydd yn nifer yr ymwelwyr i'r AHNE o 17%.
- * Bu gostyngiad yn y nifer o ymwelwyr dydd.
- * Roedd gostyngiad mewn ymwelwyr yn aros mewn llety gwasanaethol.
- * Roedd gostyngiad o 12% yn y bobol a gyflogir yn y sector dwristiaeth ers 2006

Cyflwyniad

Mae gweithgareddau economaidd yn yr AHNE a gerllaw yn bwysig oherwydd eu dylanwad ar wahanol rinweddau'r ardal – er gwell ac er gwaeth. Yn ogystal, mae gweithgareddau economaidd yn creu cynnyrch, cynnal sgiliau a chreu swyddi ac felly'n cynnal y gymdeithas leol. Pan fo diffyg cyfleon cyflogaeth digonol, neu gyflogau isel, bydd pobl yn gadael ardaloedd i chwilio am waith. Bydd colli aelodau o gymdeithas, yn cynnwys aelodau wedi eu haddysgu yn dda, yn tloidi cymdeithas a chreu trafferthion eraill.

Mae'r economi yn Llŷn, fel y Gymru Wledig, yn gymharol wan gyda lefelau Cynnyrch Mewnwladol Crynswth (CMC) y pen a gweithgarwch economaidd yn llawer yn is na'r cyfartaledd Prydeinig ac Ewropeaidd. Nid oes ystod eang o gyfleon gwaith yn yr ardal ac yn gyffredinol mae lefel cyflogau'n isel. Caiff hyn ei adlewyrchu mewn cymdeithas sydd yn dlotach o ran enillion a lefelau uwch o amddifadedd. Mae'r ffaith fod angen teithio at wasanaethau a chyfleusterau hefyd yn cyfrannu at dlodi ac amddifadedd.

Yn Llŷn mae cryn ddibyniaeth ar ddiwydiannau traddodiadol, diwydiannau gwasanaeth a gweinyddu ac nid oes cwmnïau a gweithfeydd mawr. Mae'r cyfleon gwaith yn yr ardaloedd gwledig yn gyfyngedig iawn a llawer yn teithio i ganolfannau megis Pwllheli, Caernarfon a Bangor a waith, gwasanaethau a nwyddau.

Fel sy'n gyffredin i'r rhan fwyaf o'r Gymru wledig mae llawer mwy o bobl ifanc yn gadael yr ardal nac sy'n symud i mewn. Amcangyfrifir bod cyfradd blynyddol y grŵp oedran sy'n gadael yr ardal rhywle rhwng 8 a 10%. Mae'r rhai sy'n dewis byw a gweithio yn yr ardal yn tueddu i fod â chysylltiad â dau brif weithgarwch yr economi sef amaethyddiaeth a thwristiaeth. Nid yw amaeth a thwristiaeth fodd bynnag, yn ychwanegu gwerth sylweddol i'r economi ac nid yw'n debygol y bydd twf mewn cyflogaeth yn y meysydd hyn yn y dyfodol.

Ar gyfer yr adolygiad o'r Cynllun Rheoli, derbyniwyd gwybodaeth am faterion economaidd a chymdeithasol drwy ymchwil gan gwmni Land Use Consultants. Casglwyd y wybodaeth o Gyfrifiad 2011 yn ogystal â gwybodaeth twristiaeth STEAM. Lle'r oedd hynny'n bosibl fe gynhwyswyd gwybodaeth ar lefel Gwynedd a Chymru gyfan er mwyn cymharu.

Dengys canlyniadau Cyfrifiad 2011 fod cynydd wedi bod yn y gyfran o'r boblogaeth oed gweithio sy'n economaidd weithredol ar draws AHNE Llŷn. Yng nghyfrifiad 2001, roedd y nifer o bobl sy'n economaidd weithredol yn is na Gwynedd a Chymru, ond mae hyn wedi newid bellach. Yr adran ddwyreiniol o'r AHNE sydd wedi dangos y cynnydd mwyaf, gyda'r chynnydd o 11.9% yn y gyfran o bobl sy'n economaidd weithredol. Gweler Ffigwr 5.6 yn adroddiad LUC 2014.

Yn ogystal â gostyngiad yn y gyfran o bobl oedd yn ddi-waith, mae ychydig o newid wedi bod yng nghyfansoddiad y boblogaeth sy'n ddiwaith ers 2001. Gwelwyd gostyngiad yn y rhai oedd y wael/ anabl hir-dymor a chynnydd bychan yn y rhai oedd yn edrych ar ôl cartref neu aelod o'r teulu. Pobl wedi ymddeol yw'r mwyafrif o boblogaeth y bobl mewn oed gwaith sydd yn economaidd anweithredol a gwelwyd cynydd yn y sector yma. Gweler Ffigwr 5.7 yn adroddiad LUC 2014.

Dengys gwaith ymchwil LUC hefyd fod lefelau llai o ddiweithdra tymor hir a thymor byr na lefelau Cymru ac fod lefelau hunangyflogaeth yn yr AHNE yn uwch na Gwynedd a Chymru.

Mae canllawiau Cyfoeth Naturiol Cymru ar baratoi Cynlluniau Rheoli AHNE yn nodi fod cael economi (ac yn fwy penodol gweithgarwch economaidd) wedi ei wreiddio'n lleol yn bwysig er mwyn rheoli ansawdd yr AHNE (rhaid i'r rhain fod yn dirluniau byw i fod yn gynaliadwy). Yn sicr mae defnydd, neu ddiffyg defnydd, economaidd o'r tir, a'r môr o'i gwmpas, yn dylanwadu'n gryf ar gymeriad pob tirlun, gan gynnwys tirluniau a warchodir.

Gellir mesur i ba raddau mae'r economi wedi ei gwreiddio yn lleol trwy ystyried ffactorau megis:

- Cyfran gwariant y trigolion sy'n mynd ar brynu nwyddau a gwasanaethau yn lleol (a ddehonglir fel arfer yn nhermau'r lluosydd economaidd);
- Cyfran y gweithwyr sy'n lleol (gweler patrwm teithio i'r gwaith);
- Cyfran y perchnogion sy'n byw'n lleol;

Yn ogystal, lle bo'r amgylchedd o safon uchel y mae'n debyg o ddenu llawer o ymwelwyr a bydd y gyfran o'u gwariant hwy sy'n mynd ar brynu yn lleol hefyd yn bwysig.

At bwrpas Cynllun Rheoli yr AHNE fe osodwyd yr isod fel Nod Strategol:

Nod Strategol

HYRWYDDO A CHEFNOGI GWEITHGAREDDAU ECONOMAIDD ADDAS FYDD YN DOD A BUDD I'R CYMUNEDAU LLEOL AR YR AMOD NA FYDDENT YN AMHARU AR AMGYLCHEDD NATURIOL YR ARDAL.

Nodweddion Arbennig

Amaeth

Mae amaethu wedi bod ar diroedd Llŷn ers canrifoedd lawer. Mae'n debyg mai tir coediog oedd y penrhyn yn wreiddiol, ac eithrio'r tiroedd uchel, ond yn sgil amaethu fe dorrwyd llawer o'r coed a chreuwyd terfynnau i reoli tir a stoc. Dros y canrifoedd codwyd terfynnau mwy cadarn i reoli'r tiroedd, - waliau cerrig sychion neu gloddiau gyda wyneb pridd. Mewn rhai mannau plannwyd coed drain hefyd in greu gwrychoedd. Roedd y caeau cynnar hyn yn eithaf bychan – llawer yn gysylltiedig gyda bythynnod neu ffermydd. Mae'r patrwm caea hanesyddol i'w weld yn glir mewn rhai ardaloedd fel Rhiw ac Uwchmynydd a'r ffiniau yn bwysig o ran edrychaid y tirlun, hanes, diwylliant a bywyd gwyllt.

Yn draddodiadol ffermydd cymysg oedd yn Llŷn yn magu anifeiliaid, tyfu cnydau a chadw ieir neu wyddau ayb. Roedd llawer yn cynhyrchu llaeth hefyd ac yn sgil hynny a sefydlwyd Hufenfa De Arfon yn ôl yn 1938 sy'n parhau yn gyflogwr pwysig yn yr ardal heddiw.

Yn sgil uno â'r Farchnad Gyffredin yn 1973 daeth mwy o bwyslais ar gynhyrchu cynnyrch unigol a gwelwyd tueddiad i arbenigo mewn un math o ffermio – mae'r tueddiad hwn wedi parhau hyd at y presennol. Roedd grantiau i gael am gynhyrchu gwahanol fath o gynnyrch ond arweiniodd hyn at ormodedd a gwastraff.

Dechreuwyd rhoi mwy o bwyslais ar faterion amgylcheddol yn yr 1980au a 1990au a gwelwyd sefydlu cynlluniau grant amaeth amgylchedd fel yr Ardal Amgylchedd Arbennig (ESA), Tir Gofal a Thir Cymen. Hefyd o 2003 ymlaen diwygiwyd y system grantiau gan arwain at y system Taliadau Fferm Unigol a ddyluniwyd i raddau i gynnwys mwy o ystyriaeth o naws lle, gan gynnwys ystyriaethau amgylcheddol.

Mae llawer o dir Llŷn yn dir amaethyddol da ac mae safon y stoc yn gyffredinol uchel. Mae'r ardal yn cynhyrchu cynnyrch amaethyddol o safon uchel – yn cynnwys cig oen, cig eidion, llaeth a chig moch. Mae cyfran i'r cynnyrch yma yn cael ei werthu yn lleol trwy werthu yn uniongyrchol neu trwy gyflenwi siopau bychan ond mae llawer iawn yn gadael yr ardal hefyd. Nid oes llawer o gynhyrchu llysiau, ffrwythau a chigoedd mwy prin e.e carw yma ac mae'n ymddangos fod cyfle i gynhyrchu cynnyrch amaethyddol mwy amrywiol yn yr ardal yn ogystal â defnyddio mwy o gynnyrch yn lleol. Gallai hynny gynnig buddion economaidd yn lleol a rhai amgylcheddol o ran cludo nwyddau.

Mae Amaethyddiaeth yn parhau i fod yn gyflogwr pwysig yn yr ardal er fod yr Adroddiad o Gyflwyr yr AHNE 2014 yn dangos fod cyflogaeth mewn amaethyddiaeth a choedwigaeth wedi gostwng. Mae'r gymhariaeth o gyflogaeth ym mhob sector yn dangos fod amaeth a choedwigaeth yn darparu 8.5 % o gyflogaeth (o gyfrifiad 2011) tra mae swyddi yn ymwneud â thwristiaeth yn 17.5% o gyflogaeth (o STEAM 2012).

Yn ogystal â chreu gwaith uniongyrchol i amaethwyr a chynnal teuluoedd cefn gwlad mae'r diwydiant amaethyddol yn creu gwaith yn uniongyrchol i eraill – gweision a chontractwyr. Hefyd mae'r diwydiant yn cynnal llawer o fusnesau a swyddi eraill fel rhai sy'n cyflenwi'r diwydiant efo bwydydd anifeiliaid, offer ffensio, giataiau, peiriannau ayb. Yn ogystal, mae angen cynnal adeiladau presennol a chodi adeiladau newydd yn gyson felly darperir gwaith i

adeiladwyr a chrefftwyr.

Mae fferwmyr a'u teuluoedd hefyd yn gwneud cyfraniad amhrisiadwy i gynnal hanes, diwylliant ac arferion cefn gwlad. Mae'n gymuned Gymraeg a Chymreig sydd yn cynnal arferion cefn gwlad, hanesion lleol, enwau caeau ac ardaloedd, tai fferm ac adeiladau hanesyddol, ffynhonnau. Mae sgiliau amaethyddol fel codi a chynnal waliau cerrig, cloddiau a rheoli tir yn bwysig iawn o ran amgylchedd yr Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol.

Maes arall lle mae amaethyddiaeth yn gwneud cyfraniad i'r AHNE yw trwy fentrau arallgyfeirio - creu incwm, cyflog ac ychwanegu gwerth ac adnodd ymwelwyr. Oherwydd y gwasgu ariannol a chefnogaeth y Llywodraeth mae nifer o ffermwyr yn Llŷn wedi arallgyfeirio i ddod ac incwm ychwanegol i'w busnesau. Y mentrau mwyaf cyffredin yw carafannau, addasu adeiladau allanol yn llety gwyliau a gweithgareddau awyr agored. Mae cynlluniau arallgyfeirio amaethyddol o gymorth i gynnal unedau fferm a chymunedau lleol a chynnal yr economi lleol ond gall rhai cynlluniau amharu ar rinweddau arbennig yr AHNE e.e. carafannau mewn mannau amlwg, gweithgareddau swnllyd neu addasiadau anaddas i adeiladau amaethyddol.

Coedwigaeth

Yn ystod y 1950au a'r 1960au roedd cynlluniau gan y Llywodraeth i gynhyrchu mwy o goed ym Mhrydain er mwyn bod yn fwy hunangynhaliol. Plannwyd llawer o goedlannau pinwydd ar dироedd uchel a thiroedd eraill o ansawdd isel yng Nghymru, Lloegr a'r Alban. Dim ond nifer cyfyngedig o goedwigoedd pinwydd sydd yn AHNE Llŷn sef ochrau Garn Fawr, Moel Penllechog, Nant Gwrtheyrn, ochrau Garn Boduan, Garn Fadrun, ardal y Rhiw a choed Glasfryn. Er nad yw coed pinwydd yn gynhenid i'r ardal maent wedi dod yn rhan o edrychiad y tirlun. Mae effaith weledol sylweddol pan mae'r coedwigoedd hyn yn cael eu torri a'r broses o ailblannu yn dechrau oherwydd bod hyn yn gadael y tirlun yn foel ac agored.

Mae asesiad tirlun LANDMAP wedi adnabod rhai coedwigoedd fel rhai ble mae angen cynyddu coed brasddail ar draul coed pinwydd sef Garn Boduan, Mynydd Rhiw a Garn Fadrun a gallai hyn greu cyfleon economaidd ac o ran bioamrywiaeth.

Ychydig o goedwigoedd cynhenid sydd yn yr AHNE ond maent yn ffurfio elfen bwysig o'r tirlun a'r amgylchedd naturiol. Mae coedlan hynafol ar ochr y Rhiw a choedlannau pwysig eraill yng Nghwmgwared a Choed Elernion. Mae'r coedlannau hyn wedi ei gwarchod gyda Gorchmynion Diogelu Coed yn ogystal â bod yn Safleoedd o Ddiddoreb Gwyddonol Arbennig.

O ran gwaith a chynnyrch, ychydig mae'r coedwigoedd pinwydd yn ei ddarparu ac eithrio Canolfan Ffensio Glasfryn ger Llanaelhaearn sydd ychydig oddi allan i'r AHNE. Mae nifer o bobol leol yn gweithio yma a llawer o gynnyrch amrywiol yn cael ei ddarparu yn cynnwys coed tân, planciau, ffensys ayb ond yn arbennig stanciau ffensio.

Pysgota

Mae pysgota wedi bod yn weithgaredd pwysig yn Llŷn ar hyd y canrifoedd. Roedd dibyniaeth ar y cynnyrch morol fel ffynhonell fwyd a hefyd fel rhywbeth i'w fasnachu. Yn ôl yr hanes roedd helfeydd mawr o rai pysgod yn y gorffennol – yn arbennig penwaig

yn ardal Nefyn. Yn aml roedd y pysgod yn cael eu halltu er mwyn eu cludo i'r marchnadoedd. Rhaid cofio fod llawer o hanesion a llên gwerin ynghlwm â'r diwydiant morol a bod y pwygotwyr hwythau, fel y ffermwyr wedi cynnal hanes a diwylliant lleol.

Erbyn heddiw y prif gynnyrch môr yw draenogiaid y môr, mecryll, crancod, cimychiaid, corgimychiaid a chregyn ("whelks"). Nid oes ffigyrau diweddar wedi eu cyhoeddi ar helpa'r diwydiant pysgota yn yr ardal hon ond mae dal pysgod, crancod a chimychiaid yn parhau'n weithgaredd poblogaidd, yn bennaf fel ffynhonnell incwm eilradd er fod rhai pysgotwyr llawn amser yn parhau.

Er fod rhai pysgod a physgod cregyn yn cael eu gwerthu yn lleol i unigolion a bwytai y tueddiad yw i werthu'r cynnyrch i gwmnïau sydd yn eu cludo o'r ardal. Felly mae llawer o gynnyrch môr lleol safonol yn gadael yr ardal, ac yn cael eu gwerthu yn aml am brisiau gweddol isel.

Yn ddiweddar mae'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol wedi cydweithio gyda physgotwyr cimychiaid a chrancod lleol i addasu beudai yng Nghwrt ger Aberdaron i ddatblygu cyfleusterau storio, oeri, prosesu a pheycynnu gyda'r gobaith y bydd mwy o werth economaidd y cynnyrch yn cael ei gadw yn yr ardal. Maent hefyd wedi gwella cyfleusterau glanio ym Mhorth Meudwy gerllaw. Ymddengys fod potensial i werthu a defnyddio mwy o gynnyrch môr lleol yn Llŷn ac fod cyfleon ecomomaidd ac amgylcheddol ynghlwm â hynny.

Gwaith chwarel a chloddio mwyn

Bu chwarelydda a chloddio mwynau yn ddiwydiannau pwysig iawn yn Llŷn yn ystod y bedwaredd ganrif ar bymtheg a dechrau'r ugeinfed ganrif. Bryd hynny roedd nifer o chwareli ithfaen ar ochrau'r brynau igneaidd sy'n britho'r ardal – manau fel Trefor, Nant Gwrtheyrn, Mynydd Nefyn a Thir y Cwmwd, Llanbedrog. Hefyd roedd cloddio mwynau yn ardal Llanengan a Bwlchtocyn (plwm yn bennaf) a manganîs yn ardal y Rhiw. Gellir darllen am y diwydiannau hyn mewn llyfrau hanes lleol.

Mae'r chwareli wedi cael effaith trawiadol ar dirlun a daeareg y penrhyn ond hefyd maent wedi darparu'r deunydd crai ar gyfer nifer helaeth o adeiladau hanesyddol yr ardal ac fe ellir dadlau fod cyfiawnhad i barhau i gynhyrchu rhyw gymaint o gerrig lleol er cynnal adeiladau ac er mwyn sicrhau fod adeiladau newydd mewn lleoliadau sensitif yn cyd-fynd ag adeiladau traddodiadol. Bellach dim ond dwy o'r chwareli ithfaen sy'n parhau i weithio yn yr Ardal Harddwch sef chwareli Trefor a Nanhoron. Cynhyrchu ar raddfa fechan ar gyfer y farchnad leol a wneir yn y ddwy chwarel yn bennaf felly maent yn darparu ar gyfer angen lleol ac yn cynnal rhai swyddi. Hefyd mae'r traddodiad o chwarelyddau yn cael ei gynnal a rhai o'r hen sgiliau a thraddodiadau yn parhau.

Oherwydd sensitifrwydd yr AHNE, yr Arfordir Treftadaeth, diddordeb natur, olion archeolegol a'r effaith posibl pe byddai hen chwareli yn cael eu hailagor, bu i Gyngor Gwynedd osod Gorchymyn Gwahardd i reoleiddio'r sefyllfa ar nifer o safleoedd yn 2003.

Cwmnïau bach a huangyflogaeth

Oherwydd natur wledig yr ardal mae traddodiad o fusnesau bach yn Llŷn. Mae llawer ohonynt

yn cyflenwi anghenion aelwydydd neu fusnesau eraill yn arbennig amaethyddiaeth. Mae'r busnesau yma yn hollbwysig am eu bod yn cynnal unigolion a theuluoedd ac yn darparu ar gyfer anghenion y boblogaeth a busnesau eraill. Mae rhai o'r busnesau hyn yn agor eu drysau i ymwelwyr ac felly yn adnodd i ymwelwyr a phobol leol.

Mae hunangyflogaeth yn uchel yn yr ardal fel mae'r Adroddiad o Gyflwr yr AHNE 2014 yn ei gadarnhau. Mae'r sector yma yn cynnwys amaethwyr, contractwyr unigol, adeiladwyr a plymwyr, trydanwyr, seiri coed ayb. Eto mae'r bobol hyn yn darparu gwasanaeth i'r gymdeithas leol a rhai sydd yn berchen ar eiddo yn yr ardal yn ogystal â chynnal a chadw eiddio a thiroedd – yn cynnwys rhai adeiladau a strwythurau hanesyddol, cloddiau, waliau, llwybrau cefn gwlad ayb.

Mentrau cydweithredol

Dros y blynyddoedd mae Llŷn ac Eifionydd wedi bod yn ardal lle gwelwyd nifer o fentrau cydweithredol yn sefydlu. Dyma enghraifft o gymuned yn cymryd camau i gynnal a darparu gwaith a gwasanaeth yn y gymuned pan nad yw cwmïau neu unigolion yn gweld elw digonol o wneud hynny. Yr enghriffitiau amlycaf yn yr AHNE ei hun ydi Tafarn y Fic a Siop y Groes yn Llithfaen tra mae Hufenfa De Arfon yn Rhyd y Gwystl, Y Ffôr yn enghraifft pwysig sy'n darparu gwaith i lawer o'r ardal ac yn prosesu cynnyrch amaethddol lleol.

Y Gwasanaethau cyhoeddus

Mae nifer helaeth o boblogaeth yr ardal yn cael eu cyflogi yn y gwasanaethau cyhoeddus (awdurdod lleol, gwasanaeth iechyd, gwasanaeth tân ayb). Dros yblynyddoedd diweddar gwelwyd toriadau sylweddol mewn cyllidebau rhai o'r gwasanaethau hyn sydd wedi golygu llai o gyfleon swyddi yn lleol. Fodd bynnag, mae'r sector gyhoeddus yn parhau yn gyflogwr pwysig yn lleol ac mae'r gwasanaethau sy'n cael eu darparu hefyd yn bwysig.

Twristiaeth

Mae'r diwydiant twristiaeth rhan bwysig o'r economi leol yn Llŷn, yn creu a chynnal swyddi ac yn cyfrannu at gynnal y cymunedau. Hefyd mae'r gwariant gan ymwelwyr yn hwb mawr i gynnal gwasanaethau a chyfleusterau lleol megis tafarndai, bwytai, caffis, gwestai, siopau a modurdai. Fel y disgwyl mae astudiaethau wedi dangos mai amgylchedd naturiol yr ardal – y traethau, bryniau, llwybrau a bywyd gwylt yw prif atyniadau yr ardal. Mae sicrhau cydbwysedd rhwng elwa o'r diwydiant a gor-ddatblygiad fyddai'n amharu ar rinweddau'r ardal yn bwysig ac yn angenrheidiol.

Yn ddiweddar gwelwyd symudiad cynyddol o wyliau wythnos a phythefnos traddodiadol ym Mhrydain i wyliau byrrach – mae hyn yn wir am ardal Llŷn hefyd. Yn gyffredinol mae'r tueddiad hwn o fudd economaidd i'r ardal gan gynyddu'r galw am wneud defnydd o adnoddau hamdden naturiol yr ardal (y môr, llwybrau cyhoeddus, Llwybr yr Arfordir ayb) a hynny am gyfnod hirach o'r flwyddyn.

Mae darpariaeth dda o lety hunan-ddarpar yn Llŷn bellach - yn bennaf yn sgil adeiladau'n cael eu haddasu i lety gwyliau a chynydd mewn niferoedd o garafannau. Cafwyd gwybodaeth am fan aros ymwelwyr yn Llŷn fel rhan o Arolwg yn 2003 oedd

yn dangos fod y mwyafrif yn aros mewn llety hunan ddarpar – llety, cartrefi gwyliau, carafanau neu wersylla. Mae gostyngiad sylweddol wedi bod mewn rhai sy'n aros mewn gwestai, gwely a brecwast a llety gwasanaethol arall ac yn sgil hynny mae gostyngiad yn y math hynny o sefydliadau (nifer o westai wedi eu dymchwel, a thai aros wedi eu troi yn dai preifat).

Yn y blynyddoedd diweddar mae Croeso Cymru wedi rhoi pwyslais ar weithgareddau awyr agored a diwylliant a hanes – gan y bydd hyn yn denu gwahanol fath o bobol ac yn ymestyn y tymor gwyliau. Mae gan Llŷn lawer i'w gynnig o ran y math yma o dwristiaeth ac mae'n fwy cynaliadwy ac yn fwy cydnaws â rhinweddau'r ardal. Eisoed mae'n bosib gwneud amrywiaeth o weithgareddau yma ac mae nifer o ganolfannau hanesyddol/ diwylliannol y gellir ymweld â nhw.

Sefydlwyd Ecoamgueddfa yma yn 2014 a hon yw'r gyntaf i'w datblygu yng Nghymru. Mae'n gweithredu mewn partneriaeth gyda saith sefydliad treftadol, Nant Gwrtheyrn, Amgueddfa Forwrol Llŷn, Felin Uchaf, Porth y Swnt, Plas yn Rhiw, Plas Glyn y Weddw, a Phlas Heli. Mae'r gweithredu yn ddigidol drwy ddefnyddio technoleg newydd a chyfryngau cymdeithasol mewn ffordd arloesol a phositif i ddenu cynulleidfau eang i'r ardal arbennig hon. Nod yr Ecoamgueddfa yw creu cynnydd mewn twristiaeth ddiwylliannol a thymor gwyliau ehangach a chynaliadwy fydd yn dod â buddion economaidd i'r ardal yn ogystal â rhai cymdeithasol ac amgylcheddol.

Ond mae sgil-ffeithiau i'r diwydiant twristiaeth hefyd. Mae gor-ddefnydd o lwybrau a thraethau yn creu erydiad, mae rhai gweithgareddau yn swnllyd neu'n creu gwrthdaro ac mae sbwriel yn cael ei adael mewn rhai mannau. Hefyd mewn rhai ardaloedd mae carafannau yn amharu ar y tirlun a gall lefelau uchel o ail gartrefi effeithio ar yr iaith a'r diwylliant. Yn ogystal, mae'r diwydiant yn rhoi pwysedd sylweddol ar wasanaethau cyhoeddus a chymdeithasol yn ystod cyfnodau prysur yr haf a cheir tagfeydd traffig yn Aberosch a Phyllheli.

Mae'r Adroddiad ar Gyflwr yr AHNE (2014) yn dadansoddi lefelau twristiaeth o fewn AHNE Llŷn, a chyfraniad economaidd y sector i'r economi leol, yn enwedig incwm ariannol a chyflogaeth. Bu gostyngiad yn nifer o ymwelwyr i'r AHNE yn ôl yr Adroddiad gyda niferoedd wedi gostwng 17% ers 2006 i 321,700 yn 2011. Nifer yr ymwelwyr dydd sydd wedi gweld y gostyngiad mwyaf mewn niferoedd, er eu bod yn dal i gyfrif am dros hanner (52.7%) yr holl ymwelwyr i'r AHNE.

Rhwng 2006 a 2011, roedd cynnydd o £1.7 miliwn (5%) mewn gwariant ymwelwyr yn yr AHNE i gyfanswm o £35.8m. O edrych ar yr wybodaeth yn ôl sector mae lleihad mewn gwariant ar lety i'w weld. Roedd cynnydd ym mhob sector arall a'r cynnydd mwyaf yn y sector hamdden, ble gwelwyd cynnydd o 23% mewn incwm sy'n golygu fod 7.4% o wariant ymwelwyr yn yr AHNE yn cael ei wario ar hamddena.

Mae'r Adroddiad hefyd yn dangos lefelau cyflogaeth yn y sector dwristiaeth yn yr AHNE. Dengys fod y nifer o bobl a gyflogir gan y sector wedi gostwng (12%) i 711 unigolyn. Nid yw'r gostyngiad hwn wedi bod yn gyson ar draws pob sector, gan fod rhai sectorau megis llety, siopa a bwyd a diod wedi gweld gostyngiad mwy na hamddena a thrafnidiaeth.

Hamdden

Mae cyfle i wneud llawer iawn o weithgareddau hamdden awyr agored yn Llŷn, yn sicr mae hyn yn rhan o apêl yr ardal i ymwelwyr. Yn ogystal â'r rhwydwaith eang o hawliau tramwy cyhoeddus a'r Llwybr Arfordir mae llawer o diroedd gyda mynediad agored a chyfle i wneud amrywiaeth o weithgareddau awyr agored eraill yn cynnwys beicio, marchogaeth ac ymweld â'r traethau.

Oherwydd natur ddaeryddol yr ardal mae llawer o gyfleon yn gysylltiedig gyda'r môr a'r arfordir. Yn ogystal â gweithgareddau ar y traeth fel chwaraeon, torheulo a physgota gellir mynd ar y môr i rwyfo, hwylio, canwio, hwylyfyrddio neu syrffio. Yn 2015 agorwyd Academi Hwyllo Genedlaethol newydd Plas Heli ym Mhwillheli ac mae ystod o weithgareddau yn digwydd yma gyda cyfle i bobol leol ac ymwelwyr gymryd rhan. Mae gweithgareddau awyr agored ar y môr a'r tir yn rhai ardrawiad isel sydd ddim yn creu llygredd na thagfeydd ac mae'n debyg fod potensial sylweddol i ddatblygu rhai gweithgareddau pellach o'r math yma yn Llŷn.

Mae adnoddau hamdden dan do yn bodoli yn yr ardal hefyd. Ymysg y rhain mae plasyd bychan Plas yn Rhiw, Canolfan Iaith a Threftadaeth Nant Gwrtheyrn, Canolfan Hanes Uwchgwyrfai yng Nghlynnog ac Oriel Plas Glyn y Weddw. Yn ddiweddar mae atyniadau dan do newydd wedi agor yn yr ardal gan gynyddu dewis i ymwelwyr yn cynnwys yr Amgueddfa Forwrol a Bragdy Cwrw Llŷn yn Nefyn, Porth y Swnt (Ymddiriedolaeth Genedlaethol) yn Aberdaron, Menter y Felin Uchaf yn Rhoshirwaun a Phlas Heli yn Mhwillheli.

Yn ddiweddar sefydlwyd yr Ecoamgueddfa gyntaf yng Nghymru yma yn Llŷn. Nod yr Ecoamgueddfa yw dathlu hunaniaeth a chymeriad arbennig yr ardal trwy hyrwyddo saith sefydliad treftadol sef Canolfan Iaith a Threftadaeth Nant Gwrtheyrn, Amgueddfa Forwrol Llŷn, Menter y Felin Uchaf, Porth y Swnt, Oriel Plas Glyn y Weddw, Plas yn Rhiw ac Academi Hwyllo Plas Heli. Mae'r Ecoamgueddfa yn gweithredu yn gwbl ddigidol drwy gyfryngau cymdeithasol i apelio at gynulliefda eang. Mae'n anelu i hyrwyddo diwydiant twristiaeth diwylliannol ac ymestyn y tymor gwyliau er budd yr economaidd, amgylcheddol a chymdeithasol Penrhyn Llŷn.

Prif Faterion

Diffyg cyfleon gwaith amrywiol

Fel y dangoswyd mae'r economi yma yn Llŷn yn eithaf cyfyngedig gyda dibyniaeth ar y diwydiannau traddodiadol – amaethu, pysgota a choedwigaeth. Credir fod cyfleon ar gyfer sefydlu busnesau newydd i gynhyrchu, prosesu a gwerthu cynnyrch lleol – gwelwyd sawl enghraifft o hyn yn ddiweddar.

Hefyd mae dibynniaeth ar swyddi yn y gwasanaethau cyhoeddus - dysgu, llywodraeth leol, gwasanaethau proffesiynol a'r diwydiant croeso (yn cynnwys siopa, bwytai, tafarnau ayb). Gobeithio na fydd toriadau pellach yn y meysydd hyn.

Mae cyfleon mwy amrywiol yn bodoli yn nhrefi Caernarfon, Porthmadog a Bangor gerllaw ond mae cryn daith i'r manau o Lŷn sydd yn golygu amser a chostau ychwanegol ac oherwydd hynny nid yw hyn yn opsiwn i rai.

Mae'r we fyd eang wedi creu cyfleon i fusnesau presennol ehangu a busnesau newydd yn lleol. Gellir marchnata trwy'r byd gyda'r we ac mae gwasanaeth cludo yn effeithiol iawn y dyddiau hyn. Credir fod cyfleon pellach i ehangu busnesau presennol a sefydlu busnesau o'r newydd nad ydynt yn gyfyngedig i leoliad (hynny yw, heb fod angen bod gerllaw marchnadoedd penodol).

Datblygu mentrau newydd ac ehangu mentrau presennol

Mae cyfleon i hybu mwy ar gynnyrch lleol – i'w ddefnyddio a'i brosesu yn lleol er mwyn ychwanegu gwerth at y cynnyrch a chreu gwaith yn lleol. O ran hyn o beth fe allai defnyddio'r AHNE fel rhan o'r brandio cynnyrch fod o fudd a rhoi cymorth i gwmniau lleol farchnata eu cynnyrch a rhoi pwyslais ar brynu cynnyrch lleol. Credir hefyd fod angen hybu ac annog arall gyfeirio at entrepreneuriaeth o ran busnesau preseenol a rhai newydd.

Tueddiadau mewn ffermio

Mae ffermio wedi newid llawer ers canol y ganrif ddiwethaf ac mae hynny wedi cael effaith amlwg ar dirlun yr ardal a'r gymdeithas yn gyffredinol. Yn yr 1970au a'r 1980au gwelwyd llawer o ddraenio a thrin tiroedd, dymchwel cloddiau, gwrteithio a defnydd o bla-laddwyr. Yn anffodus mae llawer o'r gweithredoedd hyn wedi cael effaith ar dirlun a bywyd gwyllt yr ardal. Ynghlwm â hyn gwelwyd ffermydd yn uno a llai yn cael eu cyflogi yn y diwydiant gan effeithio ar gymdeithas a diwylliant lleol.

Mae'r tueddiad i rai busnesau fferm ehangu ar draul eraill i weld yn parhau a gwelwyd hefyd arbenigo mewn dull pendol o ffermio – boed yn wartheg bîff, defaid neu gynhyrchu llaeth. Yn sgil hynny mae angen am adnoddau newydd ac mae siediau amaethyddol newydd, iardiau a parlyrau godro wedi dod yn gyffredin.

Mae cynlluniau amaeth-amgylcheddol a ddechreuodd gyda'r Cynllun AAA (ESA) wedi bod i fudd i gynnal y diwydiant amaeth yn ogystal â cynnal, cadw ac ailgreu nodweddion hanesyddol a naturiol lleol. Gwelwyd hyn yn parhau gyda chynllun diweddar Glastir a byddai parhad y cynllun hwn o fudd i amgylchedd naturiol yr AHNE a thu hwnt.

Band llydan a gwasanaeth ffôn symudol

Bellach mae gwasanaeth band-llydan da a dibynadwy yn bwysig iawn i lawer o fusnesau, yn ogystal â gwasanaeth ffôn symudol. Fel sydd i ddisgwyl mewn ardal wledig, ar hyn o bryd mae'r gwasanaeth band-llydan yn is-safonol. Hefyd oherwydd natur arfordirol a bryniog yr ardal mae'r gwasanaeth ffôn symudol yn wael mewn rhai ardaloedd.

Mae Llywodraeth Cymru yn ymroddedig i sicrhau fod gan bawb fynediad at

fand-llydan arbennig o gyflym. Mae prosiect Superfast Cymru yn mynd i ddod â'r gwasanaeth hwn i'r rhan fwyaf o gartrefi a busnesau yn Nghymru sydd ddim yn derbyn y gwasanaeth gan y sector breifat. Mae'r arian yn dod gan Llywodraeth Cymru a'r DU, yr UE a Telecom Prydain. Hefyd mae Llywodraeth Cymru yn cydweithio gyda Airband i ddod a band-llydan di-wifren uwch gyflymder i fannau eraill fydd ddim yn rhan o'r ddarpariaeth masnachol na Superfast Cymru. Yn ogystal, mae Llywodraeth Cymru yn edrych ar dechnolegau eraill i rai mannau eraill sydd heb wasanaeth.

Toriadau mewn gwariant cyhoeddus

Gwelwyd toriadau sylweddol mewn gwasanaethau cyhoeddus yn y blynyddoedd diweddar. Mae hyn wedi cael effaith sylweddol ar Adrannau o Gyngor Gwynedd, Cyfoeth Naturiol Cymru ayb gan olygu llai o arian ar gyfer gwaith cyfalaf a swyddi yn ymwneud gyda chadwraeth cefn gwlad a bywyd gwyllt. Mae hyn yn mynd i gael ardrawiad ar y diwydiant twristiaeth oherwydd :

- cau canolfannau twristiaeth, yn cynnwys yr un ym Mhwlheli
- llai o wariant ar ddeunydd marchnata twristiaeth e.e taflenni ayb
- cau toiledau cyhoeddus

Mae hefyd wedi golygu llai o gyfleon gwaith yn lleol a llai o waith i contractwyr. Efallai fod cyfle i fentrau cydweithredol ddaraprau rhai gwasanaethau a chyfleusterau a gollwyd a chreu swyddi.

Brexit a'r Undeb Ewropeaidd

Mae'r Prydain wedi bod yn aelod o'r Gymuned Ewropeaidd ers 1973. Mae canlyniad y refferendwm i adael yr Undeb Ewropeaidd yn Mehefin 2016 wedi creu ansicrwydd mawr o ran yr economi, amgylchedd a symudiadau pobol trwy'r Deyrnas Unedig.

Pan yn adolygu'r Cynllun Rheoli nid oedd yn bosibl rhagweld beth fyddai effaith Brexit ar yr ardal hon ond mae pryderon yn bodoli am yr effaith economaidd yn sgil:

- Gostyngiad yng ngwerth y bunt yn erbyn yr ewro
- Grantiau i amaethyddiaeth a busnesau eraill trwy'r Cynllun Datblygu Gwledig
- Colli mynediad at gronfeydd grant Ewropeaidd
- Dyfodol Rheoliadau a Dynodiadau Cadwriaethol Ewropeaidd.

Effaith amgylcheddol twristiaeth

Gall gor-ddatblygiad o'r diwydiant ymwelwyr roi pwysedd ar amgylchedd naturiol yr ardal yn sgil materion fel traffig, erydiad a llygredd. Hyd yma nid yw erydiad safloedd oherwydd gor-ddefnydd a sbwriel yn broblemau mawr ond mae tagfeydd traffig ym Mhwlheli ac Abersoch yn ystod y prif gyfnodau gwyliau sydd yn creu anhawsterau a chynyddu lefelau llygredd awyr.

Mae carafannau sefydlog, sialetau a charafannau teithiol cael effaith negyddol ar dirlun yr

AHNE mewn rhai lleoliadau yn enwedig yn ardal Abersoch a Sarn Bach. Hefyd gwelwyd cynydd mewn safleoedd a niferoedd carafanau teithiol ar hyd yr arfordir gogleddol a'r mewnndir yn ystod y blynyddoedd diweddar. Mae gwybodaeth gan Adran Gwarchod y Cyhoedd, Cyngor Gwynedd (2015) yn cadarnhau y cynnydd bychan mewn carafanau teithiol a phebyll yn yr AHNE ond yn ddelfrydol mae angen asesiad trylwyr a manwl o garafannau a phebyll yn yr ardal. Ffactor arall i'w hystyried yw bod rhai perchnogion a gweithredwyr safleoedd yn cadw mwy o garafannau nag y dylent. Credir fod goruchwyllo a rheolaeth effeithiol yn hanfodol yn ogystal ag ystyried cyfleon i leihau effaith safleoedd presennol trwy dirlunio a bod angen ystyried gwarchodaeth ychwanegol i rai rhannau sensitif o'r ardal.

Yn sgil pwysigrwydd y diwydiant ymwelwyr i'r ardal mae llawer o weithgareddau hamdden ar gael fel yr eglurwyd yn flaenorol. Wrth gwrs mae pobol leol hefyd yn cymryd rhai yn rhai o'r gweithgareddau hyn. Ar y cyfan nid yw'n ymddangos fod unrhyw gweithgareddau sy'n creu problemau neu'n amharu ar rinweddau arbennig yr ardal. Mae'n debyg mai un achos sy'n achosi pryder fodd bynnag yw'r gwrthdaro rhwng gwahanol ddefnyddwyr ar draethau yr ardal yn ystod yr haf.

Bydd y cynnydd mewn ymwybyddiaeth mewn materion amgylcheddol a'r cynnydd mewn costau teithio yn debygol o arwain at dwf yn y galw am wyliau mewn ardaloedd amgylchedd ansawdd uchel.

POLISIÂU

GP 1. HYRWYDDO PARHAD A DATBLYGIAD Y DIWYDIANT AMAETH TRWY ANNOG MENTRAU I DDATBLYGU CYNNYRCH NEWYDD, PROSESU MWY O GYNNYRCH YN LLEOL, MARCHNATA A CHYNNAL A DATBLYGU SGILIAU.

Mae amaethyddiaeth yn rhan greiddiol o Benrhyn Llŷn a'r AHNE. Gwelir olion amaethu o ddyddiau cynnar yr y tirlun ac arferion a dulliau o amaethu sydd wedi rhoi y cymeriad presennol i'r tirlun. Mae'r gymuned amaethyddol – y ffermwyr a'u teuluoedd a'r gweithwyr hefyd yn chwarae rhan bwysig yng nghymunedau yr ardal ac yn fodd i gynnal traddodiad, sgiliau, arferion, diwylliant ac iaith.

Mae llawer o newidiadau wedi bod mewn amaethu yn ddiweddar – newid polisiau, mecanieiddio, marchnadoedd a rheoliadau amgylcheddol. Ond mae mwy o newidiadau i ddod yn sgil gadael yr Undeb Ewropeaidd.

Wrth adolygu'r Cynllun hwn sefydlwyd fod cyfle i gefnogi'r diwydiant amaeth trwy annog cynnyrch newydd – prosesu a gwerthu mwy o gynnyrch yn lleol a chynnal a datblygu sgiliau.

GP 2. ANELU I SICRHAU NAD YW DATBLYGIADAU AMAETHYDDOL NEWYDD YN NIWEIDIOL I DIRLUN NAG AMGYLCHEDD YR AHNE

Yn amlwg mae amaethyddiaeth yn gorfod addasu fel pob diwydiant arall ac bydd hyn yn golygu angen am adeiladau, pitiau slyri, pitiau silwair ayb. Beth sy'n bwysig yw

ceisio sicrhau nad yw'r datblygiadau hyn yn cael eu gwneud ar draul edrychiad yr tirlun ac amgylchedd yr ardal. Yn hyn o beth mae lleoli gofalus (ger adeiladau eraill os bosib), dyluniad, lliwiau a thirlunio yn medru cynorthwyo. Anelir felly i reoli datblygiadau er cyfyngu ar effeithiau datblygiadau newydd a gallai hyn gynnwys paratoi a dosbarth Canllaw Dylunio penodol.

- GP 3. CEFNOGI Y DIWYDIANT PYSGOTA YN LLŶN TRWY HYRWYDDO MARCHNATA A MWY O DDEFNYDD O'R CYNNYRCH YN LLEOL YN OGYSTAL Â MENTRAU PROSESU LLEOL ER MWYN YCHWANEGU GWERTH.

Erbyn hyn dim ond ychydig o unigolion sy'n gwneud bywoliaeth lawn amser o bysgota ond mae'r diwydiant yn parhau i fod yn bwysig yn lleol ac yn cynnal traddodiad sy'n ymestyn yn ôl dros ganrifoedd. Beth sydd yn amlwg yw nad oes llawer o'r cynnyrch yn cael ei werthu a'i ddefnyddio yn lleol – mae cyfran helaeth yn cael ei gario o'r ardal. Credir fod cyfleon i wneud mwy o farchnata a phrosesu cynnyrch morol lleol ac i gael mwy o fusnesau lleol fel gwestai a bwytai i'w ddefnyddio yn ogystal a marchnata yn uniongyrchol mewn marchnadoedd lleol.

- GP 4. HYRWYDDO'R DEFNYDD O GYNNYRCH LLEOL A GWASANAETHAU ER BUDD CYNALIADWYEDD A'R ECONOMI LEOL.

Er fod pwyslais ar gynnyrch amaethyddol a morol yn yr ardal mae pethau amrywiol eraill yn cael eu cynhyrchu yma hefyd. Er ddim yn amlwg mae dwy chwarel ithfaen yn dal yn agored a'u cynnyrch yn ddefnyddiol i adeiladu ac fel seiliau i ffyrdd ayb. Mae menter coedwigaeth yn Glasfryn ac ambell un llai mewn mannau eraill. Gall cynorthwyo i farchnata a gwerthu e.e. trwy farchnadoedd lleol fod yn ddefnyddiol yn hyn o beth.

- GP 5. PWYSO AM WELLA GWASANAETH BAND LLYDAN A FFONAU SYMUDOL YN YR ARDAL LLE NA FYDDAI HYN NY YN CAEL EFFAITH ANNERBYNIOL AR DIRLUN NEU ARFORDIR YR AHNE.

Y dyddiau hyn mae cadw mewn cysylltiad a marchnata yn holl bwysig i fusnesau o bob math. Oherwydd ei natur wledig ag arfordirol mae cysylltiadau band llydan a ffonau symudol yn wael mewn rhai mannau ac mae hynny yn anfanteisiol. Bwriedir felly cefnogi gwelliannau lle na fyddai hynny yn cael effaith negyddol ar dirlun yr AHNE ac anogir rhannu mastiau a cheisio lleoliadau sydd ddim yn amlwg i leoli mastiau newydd.

- GP 6. HYRWYDDO A CHYNORTHWYO MENTRAU CYDWEITHREDOL FEL DULL O REDEG BUSNESAU, DARPARU GWASANAETHAU A CHYNNAL SWYDDI,

Mae rhai mentrau cydweithredol yn bodoli yn yr ardal yn barod fel Tafarn y Fic, Siop y Groes a Hufenfa De Arfon. Mewn ardal wledig fel Llŷn credir fod potensial i ehangu hyn a sefydlu mentrau newydd er mwyn cynnal busnesau, gwasanaethau a swyddi sydd yn eu tro yn cynnal cymunedau.

- GP 7. CEFNOGI SEFYDLU MENTRAU NEWYDD A MENTRAU ARALLGYFEIRIO AR YR AMOD NA FYDDANT AR RADDFA, NEU MEWN LLEOLIAD, FYDDAI YN RHOI PWYSEDD ANNERBYNIOL AR AMGYLCHEDD YR AHNE.

Yn ddiweddar gwelwyd sefydlu nifer o fusnesau newydd fel Pwyth Pistyll, Mirsi, Cwrw Llŷn, Glasu a Llaethdy Llŷn. Mae busnesau newydd cynhenid fel hyn yn hynod bwysig oherwydd yr incwm y maent yn ei greu a'r cyfleon cyflogaeth a darperir. Dyma'r math o fusnesau sydd yn gydnaws â'r ardal ac yn gymorth i bobol ifanc gael gwaith yn lleol. Gyda phartneriaid felly anelir i gynorthwyo busnesau presennol a sefydlu mentrau eraill tebyg.

GP 8. ANNOG BUSNESAU PRESENNOL, YN CYNWYS Y SECTOR DWRISTIAETH, I FOD YN FWY CYNALIADWY O RAN DEFNYDD O YNNI, AILGYLCHU A DULLIAU O DEITHIO.

Mae cynnal a gwarchod yr amgylchedd naturiol yn un o brif amcanion y Cynllun Rheoli ac felly rhoddir pwyslais ar leihau sgil-ffeithiau busnesau ar yr amgylchedd. Bydd y Gwasanaeth AHNE a sefydliadau eraill yn cydweithio i godi ymwybyddiaeth am dulliau arbed ynni ac ynni adnewyddol cydnaws a'r AHNE. Hefyd rhoddir pwyslais ar leihau llygredd a dulliau amgen o deithio fel beicio, trafndiaeth cyhoeddus a Bws Arfordir Llŷn.

GP 9. CEFNOGI GWEITHGAREDDAU HAMDDEN AWYR AGORED NEWYDD AR YR AMOD NA FYDDANT AR RADDFA, NEU MEWN LLEOLIAD, FYDDAI YN RHOI PWYSEDD ANNERBYNIOL AR ADNODDAU NATURIOL.

Mae gweithgareddau awyr agored mewn bri ar hyn o bryd ac mae llawer o adnoddau naturiol ar gyfer y math hynny o hamdden yn Llŷn. Mae'n ymddangos fod cyfleon i ddatblygu y math yma o weithgaredd hamdden ymhellach, gan elwa o'r diwydiant a chreu cyfleon gwaith yn lleol. Mae'n bwysig sicrhau na fydd mentrau yn amharu ar y rhinweddau fodd bynnag a bydd mentrau yn cael eu hasesu a dim ond y rhai addas a gefnogir.

GP 10. HYRWYDDO MENTRAU TWRISTIAETH PRESENNOL A NEWYDD, YN ENWEDIG RHAI SY'N SEILIEDIG AR HANES A DIWYLLIANT LLEOL, AR YR AMOD NA FYDDENT YN CAEL EFFAITH ANNERBYNIOL AR DIRLUN NEU AMGYLCHEDD YR AHNE NEU'R ARDAL GYFAGOS

Mae'r diwydiant ymwelwyr yn dod a budd economaidd sylweddol i ardal Llŷn yn darparu swyddi ac chreu incwm i gynnal gwasanaethau a busnesau lleol. Gall rhai datblygiadau newydd addas ychwanegu at yr ystod o weithgareddau i ymwelwyr yn ogystal â phobol leol. Felly bydd cefnogaeth i weithgareddau presennol a newydd, sy'n gydnaws â rhinweddau arbennig yr ardal, yn enwedig mentrau sy'n gysylltiedig â hanes a diwylliant lleol.

Pobol a Chymdeithas

Penawdau o'r Adran

- Mae poblogaeth yr AHNE wedi cynyddu 4% ers 2001 a bellach yn 6,108.
- Mae poblogaeth yr AHNE yn adlewyrchu poblogaeth sy'n heneiddio, gyda'r gyfran fwyaf o bobl rhwng 60-74 oed.
- Bu gostyngiad yn y rhai wedi eu geni yn yr AHNE o 12.6% rhwng 1981 a 2011.
- Bu gostyngiad ym mhrisiau tai yn yr AHNE ac eithrio ardaloedd Morfa Nefyn a Thudweiliog.
- Mae'r nifer o deuluoedd gyda phlant dibynnol yn yr AHNE wedi parhau'n sefydlog ers 2001.
- Mae lefelau o bobl gyda salwch cyfyngus hirdymor wedi gostwng yn yr AHNE ers 2001, yn unol â'r gostyngiad cenedlaethol.
- Mae'r AHNE wedi gweld gostyngiad bychan yn lefelau amddifadedd ers 2005.

Cyflwyniad

Beth yw ardal heb ei phobol? Mae pobol leol Llŷn a'r gymdeithas y maent yn eu ffurfio yn rhan greiddiol o gymeriad yr ardal. Fel y tirlun naturiol hardd a'r cyfoeth o fywyd gwyllt mae'r gymdeithas a'i phobol yn nodwedd unigryw o'r Penrhyn ac mae'r Cynllun Rheoli yn adnabod hynny. Y gobaith yw y gall y Cynllun chwarae rhyw ran tuag at warchod a chynnal cymunedau cynhenid Llŷn yn ogystal â chynorthwyo mewnfudwyr i ddysgu am ei hanes, diwylliant a'r iaith a dod yn rhan o'r gymuned.

Yn ogystal â chynnal iaith a diwylliant unigryw'r ardal mae'r gymdeithas hefyd wedi cynnal ac ychwanegu at amgylchedd naturiol yr ardal fel trin y tir, cynnal coed, codi a chynnal cloddiau a waliau cerrig. Hefyd mae crefftwyr adeiladu lleol fel seiri coed a seiri maen yn bwysig, y bobl yma sydd wedi adeiladau a chynnal adeiladau traddodiadol yr ardal.

Wrth gwrs mae lles ac amgylchiadau byw pobol leol yn gyffredinol yn bwysig. A'r gymdeithas yn gyffredinol yn bwysig. Felly mae'r rhan yma o'r Cynllun Rheoli hefyd yn rhoi sylw i anghenion sylfaenol o ran cartrefi a gwasanaethau a chyfleusterau - materion sydd yn dylanwadu ar les a safon byw'r boblogaeth yma yn Llŷn.

At bwrpas y Cynllun Rheoli fe osodir y Brif Nod ganlynol:

Prif Nod

HYBU CYMUNEDAU MWY HYFYW GYDA DARPARIAETH O DAI, CYFLEUSTERAU A GWASANAETHAU AR GAEL YN LLEOL.

Nodweddion Arbennig

Y boblogaeth yn gyffredinol

Fel nodwyd eisoes, mae pobol Llŷn a'r gymdeithas y maent yn eu ffurfio yn rhan greiddiol o gymeriad yr AHNE. Mae'n bwysig felly fod y Cynllun hwn yn rhoi rhywfaint o sylw i amgylchiadau pobl a'r materion allweddol sydd yn effeithio arnynt.

Gyda 71.8% o boblogaeth cymunedau'r AHNE yn siaradwyr Cymraeg, maent yn cynnal iaith a diwylliant unigryw'r ardal. Mae'r gymdeithas hefyd wedi cynnal ac ychwanegu at amgylchedd naturiol yr ardal gydag amryw o grefftwyr a gweithwyr gyda sgiliau arbenigol.

Dengys adroddiad diweddar ar Gyflwr yr AHNE (2014), fod poblogaeth yr ardal wedi cynyddu o 4% ers 2001 a bellach yn cyrraedd 6,108. Nodweddir y boblogaeth gan bobl sy'n heneiddio, gyda'r gyfran fwyaf rhwng 60 a 74 oed. Mae'r ffaith fod pobol yn byw yn hŷn yn rhannol gyfrifol am hyn ond hefyd mae natur y boblogaeth yn newid oherwydd mudo. Ceir allfudiad cyson o bobl ifanc sydd wedi eu geni a'u magu yn yr ardal. Amlygwyd y prif resymau am hyn yn y Cynllun blaenorol mewn astudiaeth gan Brifysgol Cymru Bangor, i fudo yng Ngwynedd a Môn. Ni ragwelir unrhyw newid yn y rhesymau a restrir isod:

- lleihad mewn swyddi yn y diwydiannau traddodiadol
- diffyg cyfleon cyflogaeth newydd
- diffyg cyfleoedd addysgol
- dymuniad am ffordd wahanol o fyw (e.e. mewn tref)
- dymuniad i fyw mewn man penodol.

Mae amrywiol ffactorau yn denu pobol sydd wedi ei geni a'u magu yma i adael yr ardal – materion fel cyfleon addysg, swyddi, bywyd y ddinas a chysylltiadau teuluol/ ffrindiau.

Ar y llaw arall mae pobol a theuluoedd yn symud i mewn i'r ardal. Mae ffigyrau yn dangos fod cyfran uchel o'r rhai sy'n symud i'r ardal yn bobl wedi ymddeol ond yn fwy diweddar gwelwyd cynnydd mewn teuluoedd ifanc a chanol oed. Yn 2011, datganwyd mai 65.9% o boblogaeth yr AHNE oedd wedi eu geni yng Nghymru – mae hyn wedi gostwng dros y tri chyfrifiad diwethaf, gan ddangos bod mewnfudo ar gynydd.

Pobol o wahanol rannau eraill o Gymru a Phrydain yn bennaf yw'r rhai sy'n dod yma i Llŷn ond mae rhai o leiafrifoedd ethnig yn ogystal. Yn gyffredinol mae dwy garfan o bobl yn tueddu i fewnfudo i'r ardal sef pobol hŷn yn dod i ymddeol a theuluoedd yn dewis newid ffordd o fyw ac yn gadael ardaloedd trefol i fyw yng nghefn gwlad.

Cyfalaf Cymdeithasol yn Llŷn

Y term a ddefnyddir i grynhoi'r patrymau a'r cysylltiadau sy'n bodoli mewn cymdeithas a'r gwahanol werthoedd sydd yn uno pobol at ei gilydd yw cyfalaf cymdeithasol neu "social capital". Po gryfaf ydi'r rhyngberthynas rhwng pobol â'i gilydd yna cryfaf yn y byd yw'r ymdeimlad o ysbryd cymunedol.

Mae'r cysylltiadau cymdeithasol dan sylw yn cynnwys ymdeimlad o berthyn a chymdogaeth, patrymau cymdeithasol a chyfranogiad mewn digwyddiadau. Dengys astudiaethau fod cyfalaf cymdeithasol yn bwysig a bod cysylltiad rhwng y lefelau hyn ac iechyd pobol, cyraeddiadau addysgol, llwyddiant o ran cyflogaeth a lefelau o drosedd. Gall mesur cyfalaf cymdeithasol fod yn gymhleth ac fel arfer bydd hyn yn cael ei wneud ar sail arolygon barn sydd yn gofyn cwestiynau megis:

- lefel o ymddiriedolaeth, ydi'r gymdogaeth yn un ddiogel ?
- lefelau aelodaeth o grwpiau, cymdeithasau neu glybiau;
- cysylltiadau gyda chyfeillion a theulu.

Wrth adolygu'r Cynllun hwn nid oedd yn bosibl cynnal arolygon penodol i archwilio i gryfder y cyfalaf cymdeithasol yma yn Llŷn ond mae gwybodaeth gyffredinol yn awgrymu ei fod yn gryf iawn. Y prif faterion sydd yn awgrymu hyn yw:

- Ar y cyfan mae'r gymdogaeth yn un lle mae rhyngweithio da a lefel uchel o ymddiriedolaeth rhwng cymdogion. Mae lefelau trosedd yn isel yn yr ardal.
- Mae lefel uchel o aelodaeth grwpiau, cymdeithasau a chlybiau – megis Merched y Wawr, Cymdeithasau Capeli/Eglwysi, Clybiau Ffermwyr Ifanc, Clwb Chwaraeon, Clybiau Llenyddol a Chymdeithasol ayb;
- Mae cysylltiad cryf rhwng pobol, cyfeillion a theuluoedd a llawer yn adnabod ei gilydd ac yn ymwybodol o gysylltiadau teuluol;
- Mae carfannau yn amlwg yn y gymuned yn Llŷn. Mae hyn yn arbennig o wir am y pentrefi llai lle mae pawb yn tueddu i adnabod ei gilydd a theimlad o berthyn yn gryf. Hefyd mae perthynas gref rhwng pobol yn yr un math o waith - megis ffermwyr, adeiladwyr, athrawon a.y.b.

Cynnal iaith a diwylliant

Trigolion Llŷn sydd wedi bod yn gyfrifol am gynnal diwylliant arbennig yr ardal ar hyd y canrifoedd a chynnal yr iaith Gymraeg, sydd ynddynt eu hunain yn adnoddau pwysig ac yn faterion sydd wedi eu hadnabod fel rhai o rinweddau arbennig Llŷn yn y Cynllun hwn. Mae diwylliant yn rhywbeth eang iawn wrth gwrs ac yn cynnwys traddodiadau, hanesion, arferion, chwedlau ac ofergoelion. Rhoddwyd sylw llawn i ddiwylliant ac iaith fel nodweddion amlwg o Lŷn eisoes yn y Cynllun.

Arfer a chynnal sgiliau

Yn ogystal â hyn mae pobol Llŷn yn meddu ar sgiliau amgylcheddol a gwledig allweddol sydd yn cael eu trosglwyddo o genhedlaeth i genhedlaeth a hefyd yn cael eu meithrin o'r newydd. Mae'r sgiliau hyn wedi bod o gymorth i greu a chynnal cymaint o nodweddion

sydd yn cael eu gwerthfawrogi heddiw - nodweddon megis cloddiau, waliau cerrig, adeiladau a strwythurau traddodiadol.

Y prif sgiliau gwledig gan bobol ardal Llŷn yw:

- Codi a chynnal cloddiau a waliau cerrig sych,
- Cynnal ac addasu adeiladau hanesyddol - gwaith coed, mortar calch, ail doi hefo llechi a.y.b.
- Dulliau amaethu traddodiadol e.e. cynnal caeau gwair, cynnal tiroedd gwlyb, cynnal gwrychoedd a choedlannau.
- Cynnal tiroedd yn gyffredinol a rheoli rhywogaethau ymledol.

Cyfleusterau Cymunedol

Mae cyfleusterau a gwasanaethau digonol yn bwysig ar gyfer meithrin cymdeithas ac ar gyfer cynnal cyfalaf cymdeithasol. Ar hyn o bryd mae darpariaeth dda o gyfleusterau cymunedol traddodiadol megis neuaddau pentref ac adeiladau at ddefnydd cyhoeddus (e.e. adeiladau crefyddol) yn yr ardal. Mae rhain yn bwysig ar gyfer cynnal gweithgareddau megis cyfarfodydd, cynnal cyrsiau hyfforddiant, adloniant, digwyddiadau codi arian ac yn y blaen.

Yn ddiweddar mae llawer o'r adeiladu hyn wedi eu gwella yn ddiweddar a'u gwneud yn fwy ynni effeithiol. Dylid anelu i gynnal yr adeiladu hyn ar gyfer y dyfodol oherwydd eu pwysigrwydd mewn bywyd cymunedol y fro. Hefyd mae angen sicrhau fod yr adeiladau a'r cyfleusterau yn addas ar gyfer yr anabl ac fod cyfleusterau effeithiol ar gyfer gwahanol weithgareddau modern, megis cyfrifiaduron a'r we.

Mae nifer o gyfleusterau hamdden yn yr ardal – ar gyfer poblogaeth leol ac ymwelwyr. Maent yn cynnwys cae pob tywydd Ysgol Botwnnog, Clwb Chwaraeon Bodegroes a Chanolfan Hamdden Dwyfor sydd yn cynnig amryw o gyfleusterau hamdden yn cynnwys; pwll nofio, ystafell ffitrwydd, cyrtiau badminton, tennis a sboncen, cae pêl droed a maes ymarfer.

Ceir enghreifftiau hefyd o fentrau cydweithredol llwyddiannus yn ardal sydd yn darparu gwasanaeth cymunedol fel Tafarn y Fic a Siop y Groes, ym mhentref Llithfaen. Rhoddir sylw pellach i'r mater yma yn y bennod ar Gwaith, Cynnyrch a Sgiliau.

Materion Allweddol

Allfudo Pobl Ifanc

Mae hwn yn bwnc sy'n effeithio'n fawr ar yr ardal. Caiff pobl ifanc eu denu o'r ardal am nifer o resymau. Ymysg y rhai mwyaf amlwg, mae diffyg swyddi, diffyg swyddi o'r math addas, gadael i astudio ac hefyd yr apêl i brofi bywyd mewn trefi a dinasoedd. Oherwydd absenoldeb unrhyw sefydliad addysg bellach yn yr ardal a phwyslais cynyddol ar gymwysterau rhagwelir y bydd parhad yn y bobol ifanc sydd yn gadael yr ardal am resymau addysgol - gyda chanran gweddol uchel ddim yn dychwelyd i'r ardal.

Rhagwelir parhad hefyd yn y duedd i adael yr ardal i chwilio am waith fel mae cyfleon yn lleihau ymhellach yn y diwydiannau traddodiadol a'r tebygolrwydd o unrhyw ddiwydiant cynhyrchu yn sefydlu yn yr ardal yn annhebygol.

Os oes dymuniad gan bobl leol i fyw a gweithio yn yr ardal, mae'n bwysig ceisio sicrhau fod cyfleoedd ar gael iddynt ac amrywiaeth o swyddi a chyrsgiau amrywiol ac addas ar gael. Rhoddir mwy o sylwi i hyn yn y bennod ar Gwaith, Cynnyrch a Sgiliau. Credir hefyd fod lle i godi ymwybyddiaeth ymysg pobl ifanc am y manteision o fyw yn lleol, neu ddychwelyd i'r ardal ar ôl cyfnod i ffwrdd.

Mudo i'r Ardal

Mae pobol wedi mudo i'r ardal hon ar wahanol gyfnodau dros y blynyddoedd ac roedd hynny yn creu amrywiaeth mewn cymdeithas. Yn hanesyddol dod yma i weithio yn y gwaith mwyn neu chwareli fyddai pobol a daeth rhai adeg y rhyfel ond yn ddiweddar mae pobol yn symud i'r ardal oherwydd eu bod yn dewis newid ffordd o fyw. Mae mudo i'r ardal heb yn rhywbeth sydd yn medru dylanwadu ar wead cymdeithas ac yn dylanwadu ar y defnydd o'r iaith a'r diwylliant sy'n rhan o gymeriad unigryw yr ardal.

Credir fod angen cymryd mesurau i godi ymwybyddiaeth pobol sy'n mudo i'r ardal o hanes a diwylliant yr ardal a cheisio eu cymhathu gyda'r gymdeithas

Cartrefi Gwyliau a phrisiau tai

Mae sicrhau cartref addas yn bwysig i drigolion lleol. Gall trafferthion i gael tŷ neu lety addas fod yn rhan o'r rheswm pam fod rhai pobol yn gadael ardal Llŷn.

Mae ail gartrefi/cartrefi gwyliau yn ffurfio rhan sylweddol o stoc dai'r ardal. Yn naturiol mae'r cyfanswm yn amrywio o ardal i ardal gyda'r nifer mewn mannau gwyliau poblogaidd megis Llanengan a Llanbedrog yn uchel. Hefyd mae cartrefi gwyliau yn creu cystadleuaeth ychwanegol am dai yn yr ardal ac yn dylanwadu ar brisiau tai. Yn sicr mae'r ffaith fod Llŷn yn ardal mor hardd ac atyniadol wedi golygu cyfrannau apêl cael cartref gwyliau yma.

Er fod ffigyrau yn dangos fod gostyngiad wedi bod ym mhrisiau tai ym mhob un o ardaloedd Llŷn rhwng 2008 a 2013, ag eithrio plwyfi Aberdaron, Morfa Nefyn a Thudweiliog mae prisiau tai yn parhau yn uchel – yn enwedig o ystyried cyflogau lleol. Mae rhai cynlluniau wedi bod i gynorthwyo pobol leol fodd bynnag gan gwahanol asiantaethau megis Cyngor Gwynedd a datblygwyr preifat i ddarparu tai fforddiadwy. Mae cynorthwyo pobol leol i sicrhau tai yn lleol yn bwysig ac mae hyrwyddo cynlluniau sy'n cynorthwyo pobol i brynu neu rentu am brisiau rhesymol yn rhan o hyn.

Rhwng 1997 a 2003 roedd 96.9% o gynnydd ym mhrisiau tai Gwynedd i'w gymharu â 84.8% ar gyfer Cymru. Mae gwybodaeth ddiweddarach yn dangos fod prisiau tai yn ardal Llŷn yn wedi gostwng mewn rhai ardaloedd – gan ddilyn patrwm cenedlaethol. Ni chafwyd gwybodaeth mwy diweddar am brisiau tai lleol ond yr argraff yw fod prisiau wedi cynyddu yn raddol yn y rhan fwyaf o ardaloedd a chynyddu yn sylweddol mewn pentrefi arfordirol poblogaidd.

Tai Gwag

Mae gwybodaeth yn Adroddiad i Gyflwr yr AHNE (2014) yn dangos fod gan y ddwy ardal o'r AHNE (Gorllewin a dwyrain) ar gyfartaledd fwy o dai gwag na Gwynedd a Chymru. Hefyd mae gwahaniaeth mawr rhwng nifer y cartrefi gwag yn yr ardal Ddwyreiniol (19.7% heb breswylwyr arferol) a'r ardal Orllewinol (36.7% heb breswylwyr arferol). Mae Cyngor Gwynedd yn gweithredu cynllun Tai Gwag ac efallai fod cyfle i hyrwyddo y cynllun yn benodol yn ardal Llŷn ohery3dd y canran uchel o dai gwag a photensial hynny i gyfrannu tuag at gartrefi i bobol leol.

Amddifadedd Gwledig

Gwelwyd lleihad dros y degawdau diwethaf mewn gwasanaethau a chyfleusterau ar y Penrhyn - megis siopa, swyddfeydd post, tafarndai, modurdai ayb, yn enwedig pentrefi ac ardaloedd mwyaf gorllewinol. Hefyd bu toriadau ariannol yn y sector gyhoeddus i gynnal gwasanaethau a chyfleusterau, gydag ymdrechion i gyflawni arbedion.

Nefyn, Abersoch a Phwllheli yw'r prif ganolfannau sy'n cynnig gwasanaethau i bobl yr AHNE. Mae mannau fel Botwnnog, Morfa Nefyn a Llanbedrog yn cynnig lefel gymedrol o wasanaeth, tra mae gwasanaethau yn brin iawn yn ardaloedd gwledig iawn fel Ceidio, Dinas a Llangwnnadr. Mae gwybodaeth fanwl am y gwasanaethau penodol ym mhob ardal yn y Cynllun Datblygu Lleol ar y Cyd (2015).

O ran y gwasanaethau sydd ar gael, mae natur wledig yr ardal heb os yn effeithio ar y rheiny. Mae ystadegau ym Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru (2014) yn dangos hyn. Gyda phoblogaeth wasgarog sy'n heneiddio, mae mynediad at wasanaethau pwysig yn gallu bod yn anodd, ac mae cynlluniau yn yr ardal megis gwasanaeth O Ddrws i Ddrws yn adnodd pwysig i ymateb i anghenion.

Tlodi Tanwydd

Yn ôl amcangyfrifon diweddaraf, mae tua 23% o holl aelwydydd Cymru yn dioddef tlodi tanwydd ac mae'n bwysig i drigolion yr ardal dderbyn pob cefnogaeth i ddefnyddio ynni'n fwy effeithiol yn eu cartrefi a helpu i ddygymod yn well ag unrhyw gynnydd ym mhrisiau ynni yn y dyfodol. Mae cynlluniau perthnasol megis Cynllun Cartrefi Clyd – Nyth gan Lywodraeth Cymru yn bwysig yn y cyd-destun hwn a dylid eto sicrhau fod digon o wybodaeth a chefnogaeth ar gael yn lleol. Mae hyn yn arbennig o wir yn dilyn diwedd y cynllun Cymunedau'n Gyntaf yn yr ardal.

Polisiau

CP 1. CEFNOGIR CYNLLUNIAU I GYNNAI A GWELLA CYFLEUSTERAU CYMUNEDOL LLEOL A'U GWNEUD YN ADDAS I'R ANABL AC YN FWY YNNI EFFEITHIOL

Mae'n bwysig fod gan y cymunedau lleol fannau hwylus i gyfarfod a chynnal gweithgareddau cymdeithasol. Drwy waith caled mae llawer o welliannau wedi eu gwneud yn y blynyddoedd diwethaf ond mae lle i wella rhai mannau eto a bydd y Gwasanaeth AHNE a phartneriaid eraill yn gefnogol i gynlluniau i wella cyflwr adeiladau a'u gwneud yn fwy ynni effeithiol yn ogystal â gwella mynediad/ cyfleusterau i rai anabl.

CP 2. RHODDIR PWYSLAIS AR GEISIO CAEL CYMUNEDAU LLEOL I GYFRANNU AT OFALU Y DREFTADAETH LEOL YN CYNWYS GWAITH GWIRFODDOL.

Yn sicr mae gan gymunedau ddiddordeb mewn hanes a threftadaeth lleol o ystyried faint o sgysiau, arddangosfeydd ayb sy'n cael eu cynnal a faint sy'n mynd iddynt. Fodd bynnag, nid oes llawer o waith ymarferol a gwirfoddol yn cael ei wneud ar hyn o bryd er fod rhai nodweddion fel ffynhonnau hanesyddol wir angen gwaith cynnal cyson. Bydd y Gwasanaeth AHNE yn cydweithio efo eraill i geisio hybu diddordeb yn y maes yma gyda'r gobaith o sefydlu cymdeithas neu sefydliad debyg i arwain ar waith cadwraeth ymarferol yn Llŷn.

CP 3. RHODDIR PWYSLAIS AR GODI YMWHYBYDDIAETH POBOL IFANC AM Y CYFLEON SY'N BODOLI A BUDDION ERAILL O FYW YN LLEOL.

Mae ffigyrau yn dangos fod llawer o bobol ifanc yn gadael yr ardal am resymau yn cynnwys addysg, gwaith, profiadau newydd ayb. Wrth gwrs mae'n bwysig fod pobol ifanc yn cael addysg a phrofiadau newydd ond credir fod lle i godi ymwybyddiaeth am fanteision byw yn lleol a hefyd y cyfleon i ddychwelyd i'r ardal yn nes ymlaen.

CP 4. CEFNOGIR CYNLLUNIAU I ADFER AC AIL-DDEFNYDDIO TAI GWAG YN YR ARDAL.

Yn sicr mae pobol leol yn cael trafferth i gystadlu yn y farchnad dai oherwydd prisiau uchel a chyflenwad cyfyngedig. Mae ymchwil wedi dangos fod canran uwch na'r cyfartaledd o dai gwag yn Llŷn ac fe allai'r tai yma gyfrannau at ateb cyfran o'r angen lleol am dai. Mae Gyngor Gwynedd gynllun Tai Gwag ers rai blynyddoedd bellach sydd yn rhoi cyngor ac arweiniad, grantiau, benthyciadau a gostyngiad Treth ar Werth. Hefyd mae gan Llywodraeth Cymru raglen Troi Tai'n Gartrefi sy'n rhoi benthyciadau di-log ar gyfer adfer ac ail-ddefnyddio tai gwag a Benthyciadau Gwella Cartref . Mae lle i godi ymwybyddiaeth a hyrwyddo'r cynllun yn yr ardal.

CP 5. HYRWYDDIR CYNLLUNIAU I WNEUD TAI YN FWY YNNI EFFEITHIOL, ARBED YNNI A CHREU YNNI ADNEWYDDOL DOMESTIG.

Mae llawer o dai yr ardal yn rhai hanesyddol ac ddim yn effeithiol iawn o ran y defnydd o ynni. Oherwydd hynny maent yn fwy costus i'w cynhesu a llawer yn dibynnu ar olew, glo neu dân coed i'w cynhesu sy'n cyfrannu at allyriannau CO2. Mae costau ynni uchel

yn cyfrannau at amddifadedd gwledig. Bydd y Gwasanaeth AHNE a phartneriaid eraill yn gefnogol i gynlluniau arbed ynni a chreu ynni adnewyddol domestig lle na fyddai hynny yn golygu addasiadau fyddai yn amharu ar gymeriad tai hanesyddol neu'r dirwedd.

- CP 6.** PAN FO GWIR ANGEN FE GEFNOGIR DARPARU TAI FFORDDIADWY O'R NEWYDD AR GYFER DIWALLU ANGEN LLEOL CYN BELLED Â BOD Y BWRIAD YN GWEDDU I'R TIRLUN LLEOL A BOD YN DYLUNIAD YN ADDAS AR GYFER Y SAFLE.

Gorau oll os yw pobol leol yn medru prynu neu rentu tai o'r stoc bresennol a gobeithio y gall tai gwag gyfrannu at hyn. Mewn rhai achosion fodd bynnag, yn enwedig mewn cymunedau lle mae prinder tai ar werth a phrisiau tai uchel, mae cyfiawnhad dros ddarparu

tai fforddiadwy o'r newydd. Bydd y Gwasanaeth AHNE yn gefnogol i fentrau i godi tai fforddiadwy newydd pan fo gwir angen a phan fo'r cynllun yn gweddu i dirlun arbennig yr AHNE o ran lleoliad a dyluniad.

- CP 7.** CEFNOGIR MENTRAU A PHROSIECTAU SY'N CYNORTHWYO POBOL SY'N MUDO I'R ARDAL I DDYSGU AM HANES A DIWYLLIANT YR ARDAL A DYSGU'R IAITH GYMRAEG.

Mae pobol wedi symud i ardal Llŷn ar hyd dros wahanol gyfnodau ac wedi cyfrannau at greu y gymuned sydd ohoni heddiw. Credir ei bod yn bwysig codi ymwybyddiaeth mewnfudwyr o hanes, diwylliant a thraddodiadau yr ardal trwy amrywiol ffyrdd. Hefyd fod pwyslais yn cael ei roi ar ddysgu ac ymarfer yr iaith Gymraeg sydd yn rhan mor bwysig o gymeriad yr ardal hon. Eisoes mae nifer o gynlluniau a mentrau da yn gweithredu yn y maes yma yn cynnwys Cyngor Gwynedd gyda'r pwyslais a roddir ar addysg drwy'r Gymraeg.